

การเข้าใจสังคม

คู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงาน

และนักพัฒนาสังคม

ดร.กาญจนา แก้วเทพ

เอกสารประกอบการบรรยายโครงการสืบทอด และพัฒนาบุคลากรระดับบริหาร

วันที่ 3-4 กรกฎาคม 2532

กาญจนบุรี

สำนักเลขาธิการ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (สคทพ.)

การวิเคราะห์-การสังเคราะห์สังคม

1. ญาณวิทยาของการวิเคราะห์-การสังเคราะห์สังคม

(Epistemology of Social Analysis and Synthesis)

เวลาที่เรารู้คำว่า "วิเคราะห์-สังเคราะห์" นั้น ในภาษาชาวบ้านธรรมดาทั่วไป เราอาจจะพูดว่า "การมองและการเข้าใจสังคม" ซึ่งก็เป็นความหมายเดียวกัน

ส่วนระดับของการวิเคราะห์-สังเคราะห์นั้น ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นระดับ "สังคม" เท่านั้น โดยหลักการเดียวกัน เราอาจจะวิเคราะห์เหตุการณ์ วิเคราะห์สถานการณ์ วิเคราะห์ปัญหา หรือแม้แต่วิเคราะห์ชีวิตของเราเอง

ถ้าเราทำการผ่าตัดทำกายวิภาคคำว่า "วิเคราะห์" "สังเคราะห์" ก็จะเข้าใจความหมายได้โดยไม่ยากนัก คำว่า "วิเคราะห์" มาจากภาษาอังกฤษว่า Analysis แปลว่า "การจำแนกแยกแยะ ถอดออกมาเป็นส่วนๆ" เช่น เวลาเรามีวิทยุอยู่เครื่องหนึ่ง เกิดวันดีคืนดีมันเปิดแล้วไม่ดังขึ้นมา เราก็ต้องรื้อมันออกมาเป็นชิ้นส่วนย่อยๆ ตรงนี้แหละที่เราเรียกว่า เรากำลัง "วิเคราะห์" วิทยุเครื่องนั้นอยู่

ส่วนคำว่า "สังเคราะห์" มาจากภาษาอังกฤษว่า Synthesis นั้น แปลว่า การนำเข้ามารวมกัน ยกตัวอย่างต่อจากการถอดชิ้นส่วนวิทยุที่กล่าวไปแล้ว ขั้นตอนนี้ก็คือการประกอบชิ้นย่อยๆ เข้ามารวมกันใหม่ ในกรณีของวิทยุนี้ เราจะเห็นว่า หากเราวิเคราะห์-สังเคราะห์ได้อย่างถูกต้องและถูกจุดแล้ว เราจะสามารถแก้ไขสภาพที่เป็นปัญหา (วิทยุไม่ดัง) ให้หมดปัญหาไปได้ (วิทยุเปิดดัง)

ส่วนคำศัพท์อีกคำคือคำว่า "ญาณวิทยา" (Epistemology) เวลาที่เราพูดว่าญาณวิทยาของวิชา หรือของประเด็นใดๆในทางสังคมศาสตร์ หมายความว่า ถึงการตอบคำถาม 2 คำถามคือ วิชานั้น หรือเรื่องนั้นๆมันเกี่ยวข้องกับว่าด้วยอะไร (ตอบคำถามว่า what) อย่างเช่น เราพูดว่า การมองและการวิเคราะห์สังคม วิเคราะห์ออกมาว่าอะไร วิเคราะห์สังคมไทยออกมาเป็นอะไร นี่เป็นส่วนหนึ่ง อีกคำถามหนึ่งคือ แล้วการวิเคราะห์นั้นกระทำได้อย่างไร มีวิธีการวิเคราะห์อย่างไร (ตอบคำถามว่า How) ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน ก็เช่น เวลาไปดูภาพยนตร์เรื่องหนึ่ง เรื่องราวที่ออกมาเป็นภาพยนตร์ ก็คือส่วนแรกที่ว่า หนังสือนั้นเป็นเรื่องอะไร แต่ในฐานะที่เราเป็นคนทำงาน (เป็นนักสร้างหนัง) การรู้แต่เพียงเรื่องราวของหนังเท่านั้นยังไม่พอ (เพราะเราไม่ใช่คนดูเฉยๆ) เราต้องรู้เบื้องหลังการถ่ายทำด้วย ต้องรู้ว่าเขาสร้างหนังเรื่องนี้ขึ้นมาได้อย่างไร สำหรับเนื้อหาที่จะกล่าวต่อไปนี้ เราจะกล่าวถึง How คือ วิธีการวิเคราะห์สังคมเสียก่อน ในภาคหลังจึงจะหยิบยกหนังไทยว่าด้วย "การวิเคราะห์สังคมไทย" หลายเรื่องมานำเสนอ และอยากจะตอกย้ำผู้ที่คือนักปฏิบัติงานว่า การแสวงหาความรู้ในส่วนที่ว่าด้วย How นั้น มีความสำคัญมาก

2. ทศนะอันหลากหลายของความหมายของ "การวิเคราะห์-สังเคราะห์สังคม"

ก่อนที่จะเราจะตัดสินใจเลือกให้ความหมายของ "การวิเคราะห์" เราควรรู้เสียก่อนว่า มีคนใช้คำๆนี้ในหลายความหมาย เราจะสำรวจดูความหมายทั้งหมดนี้เสียก่อน ก่อนที่จะวินิจฉัยว่าอันใดผิดถูก หรือเราจะยึดถืออันใดเป็นหลัก

2.1 การวิเคราะห์ หมายถึงการค้นหาสาเหตุ (Cause) ของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อันได้แก่คำถามที่ว่า อะไรเป็นตัวต้นตอหรือเป็นตัวกำหนดให้เกิดสถานการณ์ดังกล่าว การค้นหาสาเหตุมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับผิวเผินไปจนถึงระดับเจาะลึก ตัวอย่างที่เราคุ้นเคยกันดีในหน้าหนังสือพิมพ์คือการสาวหาต้นเหตุของการประกอบอาชญากรรม ซึ่งยิ่งสาวก็อาจจะยิ่งพบเงื่อนงำเบื้องหลัง

ในทางสังคมศาสตร์ ได้มีการศึกษาถึงวิวัฒนาการของการอธิบายเหตุการณ์ด้วยสาเหตุ (Causation-causal Relation) ว่ามีพัฒนาการดังนี้

- **Monocause** ได้แก่ ความเชื่อที่ว่า สาเหตุอันหนึ่งเป็นตัวกำหนดหรือก่อให้เกิดเหตุการณ์อันหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น ในการพัฒนาประเทศ นักเศรษฐศาสตร์มีความเชื่อว่า "ถ้ามีการลงทุนให้มากขึ้น ประชาชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น"

- **Multicause** ได้แก่ ความเชื่อที่ว่า เหตุการณ์หนึ่งๆเกิดมาจากหลายๆสาเหตุประกอบกัน ยกตัวอย่างอันเดิม ก็ได้แก่ความเชื่อที่ว่า "การที่ประชาชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น จะมาจาก การปรับปรุงด้านการลงทุน × การเพิ่มเทคโนโลยี × การพัฒนาความสามารถของบุคคล"

- **Multicause x Condition** ในความเชื่อที่กล่าวมาแล้วนั้น เราจะเห็นลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ การอธิบายสาเหตุ ไม่ว่าจะเป็นเพียงหนึ่งหรือหลายสาเหตุก็ตาม จะบอกว่าสามารถก่อให้เกิดผลลัพธ์ได้โดยไม่ได้ระบุไว้ว่า "ต้องดูภายใต้เงื่อนไขใดบ้าง" แต่คำอธิบายอันที่ 3 นี้ นอกจากจะเพิ่มเติมว่ามีหลายสาเหตุแล้วยังระบุอีกว่า "หลายสาเหตุนั้นจะส่งผลให้เกิดขึ้นได้ก็ภายใต้เงื่อนไขหนึ่งๆเท่านั้น" ตัวอย่างเดิมมาเพิ่มเติมว่า "ผลลัพธ์ของการที่จะมีรายได้เพิ่มนั้น นอกจากจะมาจากสาเหตุของ การลงทุน × การเพิ่มเทคโนโลยี × การพัฒนาความสามารถของบุคคลแล้ว" ทั้งหมดนี้จะก่อให้เกิดผลได้ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไข บรรยากาศทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น

จากพัฒนาการความคิดเรื่อง "สาเหตุ" ที่ยกมาให้อ่านนั้น จะเห็นว่ายิ่งวันเวลาเปลี่ยนไป ความซับซ้อนในความคิดก็ยิ่งมีเพิ่มพูนมากขึ้น โดยเฉพาะการคิดแบบสุดท้ายที่เน้นทั้งเรื่องหลายสาเหตุและคำนึงถึงเงื่อนไขและบริบทนั้น จะมีคุณประโยชน์ต่อเราในการที่เราจะไม่เลียนแบบสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยขาดการคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงหรือเงื่อนไขของตัวเอง เช่น เราเห็นญี่ปุ่นหรือเกาหลีได้ใช้ระบบบริหารแบบคิวซี แล้วได้ผลเราก็ก็นำมาใช้บ้าง แต่มักจะปรากฏว่าไม่ได้ผล ทั้งนี้เพราะเราไม่ได้คำนึงถึงเงื่อนไขหรือบริบทที่แตกต่างกันระหว่างไทยกับญี่ปุ่นหรือเกาหลี การนำ

ทฤษฎีการพัฒนาประเทศแบบตะวันตกมาใช้ในเงื่อนไขของชนบทไทยก็เช่นเดียวกัน ล้วนเป็นความจริงตามที่ภาคไทยเคยเตือนเอาไว้แล้ว "เห็นช้างขี้ อย่าขี้ตามช้าง" (เพราะบริบทของเราไม่ใช่ช้าง) หรือในบางกรณีหนึ่ง สาเหตุหนึ่งหรือหลายสาเหตุอาจจะเคยก่อให้เกิดผลลัพธ์ได้ภายใต้เงื่อนไขบริบทอันหนึ่ง แต่ต่อมาเงื่อนไขบริบทเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สาเหตุนั้นก็อาจจะไม่ส่งผลดังเดิม ข้อผิดพลาดจึงไม่ได้อยู่ที่ตัวสาเหตุ แต่อยู่ที่ตัวเงื่อนไข หากเราจับสมมุติฐานของปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ถูกต้อง เราก็จะรู้ว่า ควรจะแก้ไขตรงไหน ควรจะเก็บอะไรไว้อย่างเดิม ควรจะเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง อาการผิดพลาดผิดตัวจะได้ไม่เกิดขึ้น

2.2 การวิเคราะห์-สังเคราะห์ความถึงการดูเบื้องหลัง ดูสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์
 หนึ่งๆ เราเคยได้ยินผู้ใหญ่ท่านหนึ่งเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของท่านที่มีแก่เด็กเลี้ยงควาย สมัยก่อนเวลาจะดำน้ำใครโง่ เราก็จะบอกว่า "โง่ยังกะเด็กเลี้ยงควาย" แต่ต่อมาเมื่อท่านได้ศึกษาและเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างควายกับคน คุณค่าของควายแล้ว ตอนหลัง เวลาเห็นเด็กเลี้ยงควาย ท่านจะรู้สึกว่เด็กพวกนี้มีความรับผิดชอบสูง ต้องดูแลควายตัวหนึ่งซึ่งมีคุณค่าต่อชีวิตชาวนามาก เวลาที่เราฟังท่านเล่าเรื่องนี้ ถ้าเราพูดว่า เราวิเคราะห์ว่า "ทำไมท่านผู้ใหญ่ท่านนี้จึงได้เปลี่ยนแปลงทัศนคติของท่าน" นี่ก็คือการค้นหาเบื้องหลังหรือแรงจูงใจ (Motive) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

อันที่จริง คำว่า "เบื้องหลัง" หรือ "แรงจูงใจ" ก็มีได้แตกต่างจากคำว่า "สาเหตุ" นั้ก แต่ทว่านัยยะทางปรัชญาแล้วมีความแตกต่างกัน เพราะคำว่า "สาเหตุ" บ่งบอกถึงนัยยะในเชิงกำหนดประเภท "สิ่งตายต้องตาย" (determinist) ส่วนคำว่า "เบื้องหลัง" หรือ "แรงจูงใจ" นั้น จะมีนัยยะในเชิงกำหนดน้อยลง

การวิเคราะห์แบบดูเบื้องหลังนี้จะใช้มากกับวิธีคิดที่เราเชื่อว่า สิ่งต่างๆ ที่ปรากฏออกสู่สายตาภายนอกนั้น มันเป็นปรากฏการณ์ (phenomena) มันเป็นรูปแบบ (form) แต่เบื้องหลังนั้นจะต้องมีสิ่งที่แก่นสาร (essence) หรือต้องมีตัวเนื้อหาคุณค่า (content, value) การวิเคราะห์แบบนี้จำเป็นมากสำหรับการวิเคราะห์การกระทำ ที่เราต้องดูมูลเหตุจูงใจหรือความหมายที่อยู่เบื้องหลังการกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำที่มีลักษณะการใช้สัญลักษณ์ (symbolic action) เช่น บรรดาการกระทำที่อยู่ในพิธีกรรมทุกอย่าง ในพิธีมิสซา การหักปังนั้น ไม่ได้มีเบื้องหลังหรือมีความหมายจะทำให้แผ่นปังหักเท่านั้น แต่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์คือ "การแบ่งปัน"

การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนที่ต้องเจาะลึกให้เข้าถึงตัวคุณค่า เนื้อแท้ แก่นสาร และความหมายของการกระทำ คำพูด วัสดุเครื่องใช้ พิธีกรรม จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์แบบนี้มาก เวลาชาวบ้านมีความเชื่อถือเรื่อง "ผี" "ผีปอบ" นั้น มีความหมายว่าอะไร ไปเกี่ยวข้องกับการรักษาปานิเวศน์วิทยาอย่างไร หากเข้าใจในเรื่องแก่นสารแล้ว ปัญหาเรื่องการติดอยู่ที่รูปแบบ (ซึ่งจำเป็นต้องตัดแปลงไปตามกาลเวลาและความเหมาะสมของแต่ละสถานที่) จะหมดไป

2.3 การวิเคราะห์เพื่อการปลูกจิตสำนึก แนวคิดนี้มาจากเปาโลแฟร์ ที่พิจารณาว่า ตัวการวิเคราะห์-สังเคราะห์นั่นเอง สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกจิตสำนึกได้ แนวคิดนี้เริ่มจากคำอธิบายเบื้องต้นที่ว่า ทุกวันนี้มนุษย์เราเดินผ่านเหตุการณ์ต่างๆอย่างไม่มีสำนึก ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขเวลาที่เร่งรัดหรือเราถูกฝึกให้ด้านชาต่อเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น อาการสำคัญอันหนึ่งที่สื่อแสดงถึง "โรคขาดจิตสำนึก" ของมนุษย์ยุคปัจจุบันก็คือ "การตั้งคำถามใหม่ๆ" ไม่เป็น เราล้วนแต่ตั้งคำถามที่สังคมกำหนดโปรแกรมมาให้แล้วเท่านั้น (สบายดีหรือ อันนี้ราคาเท่าไร ฯลฯ)

ลองย้อนกลับไปดูวิวัฒนาการของชีวิตของคนเรา เมื่อเรายังเป็นเด็กเล็กๆ เราจะเป็นคนช่างซักช่างถามอย่างมาก เราจะถามโน่นถามนี่ เพราะ "การถามเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ - เป็นศักยภาพที่ติดตัวมาตามธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษจากสัตว์อื่นๆ ตรงที่ "รู้จักสงสัย" แต่ทว่าเมื่อเราเติบโตขึ้นเรื่อยๆ เราจะเห็นว่า ความสามารถในการช่างซักช่างถามของเราจะลดน้อยถอยลงไปทุกที (ถ้าเราถามมากๆ ก็อาจจะถูกตีตราว่าเป็น "มนุษย์เจ้าปัญหา") ฉะนั้น เมื่อชีวิตมนุษย์เราเดินผ่านการหล่อหลอมสถาบันต่างๆในสังคม (ครอบครัว โรงเรียน วัด ที่ทำงาน สื่อมวลชน) เราก็อะลุ่มถูกเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติจาก "มนุษย์ผู้รู้จักคำถาม" มาเป็น "มนุษย์ผู้รู้จักแต่จะตอบคำถาม" (ครอบครัวจะห้ามเราถามว่า "แม่ น้องมาไหน ในโรงเรียน นักเรียนมีแต่หน้าที่ตอบข้อสอบ ไม่เคยต้องออกข้อสอบเองเลย) เราคงต้องวิเคราะห์เจาะลึกต่อไป "ทำไมสังคมไม่ยอมให้เราเป็นมนุษย์เจ้าปัญหา"

สมมติว่า เรามีเก้าอี้ตัวหนึ่งวางอยู่กลางห้อง เราลองตั้งคำถามสัก 20 ข้อ เกี่ยวกับเก้าอี้ตัวนั้นสิ เราคงจะตั้งคำถามแบบต่างๆไปได้ไม่เกิน 20 คำถาม เช่น ทำด้วยวัสดุอะไร ราคาเท่าไร ใครทำ ฯลฯ แต่หากเรามีสำนึกมากขึ้น เราจะสามารถตั้งคำถามที่แปลกๆใหม่ๆมากขึ้น เช่น คำถามว่า ด้วย "บทบาทของเก้าอี้ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ" เช่น แต่ก่อนนี้ ตอนที่เก้าอี้ยังไม่เข้ามาในสังคมไทย คนไทยเราทำอย่างไร เก้าอี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจและสถานภาพของสังคมไทยอย่างไร (ใครมีสิทธิ์นั่งเก้าอี้แบบไหน ประเภทของเก้าอี้บ่งบอกถึงลำดับชั้นในสังคมหรือเปล่า) เป็นต้น

การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ต้องอาศัยการตั้งคำถามที่ไม่เคยมีใครคิดตั้งมาก่อนอยู่เสมอ ลูกแอปเปิ้ลนั้นตกจากต้นลงสู่พื้นดินมาตั้งแต่สร้างโลกแล้ว แต่ก็ยังไม่มีใครตั้งคำถาม จนกระทั่งนิวตันได้ถามขึ้นมาว่า "ทำไมจึงต้องเป็นเช่นนั้น" คำถามดังกล่าวที่ก่อให้เกิดคำตอบที่เกี่ยวกับแรงดึงดูดของโลกและความเจริญก้าวหน้าต่างๆทางวิทยาศาสตร์ติดตามมาอีก และแม้ว่าเราจะรู้คำตอบแล้วว่า "ของทุกอย่างต้องตกจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ" เรายังตั้งคำถามต่อไปว่า "เรามีสิทธิ์ที่จะฝันให้ของบางอย่างวิ้งหนีแรงดึงดูดของโลกได้หรือเปล่า" และเมื่อเราตอบได้ เราก็สามารถจะสร้างเครื่องบินหรือสร้างจรวดไปนอกโลกได้ คำถามประเภทที่กล่าวมาข้างบนนี้มีนัยยะที่สำคัญ เพราะมันเป็นการบ่งบอกถึงศักยภาพของมนุษย์และศักดิ์ศรีของมนุษย์ ช่วยให้เราเห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงได้และเปลี่ยนด้วยความสามารถของมนุษย์ ฉะนั้น หากเราไม่รู้จักตั้งคำถาม คือ เราขาด

"จิตสำนึกแบบเอ๊ะ" เรามีแต่ "จิตสำนึกแบบเออ" ใครว่าอะไรก็ยอมรับ ไม่ต้องคำถามว่าทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นกว่านั้นได้หรือไม่ อันนี้อนาคตของสังคมเราคงจะมีปัญหาแน่ๆ

อย่างไรก็ตาม คำถามแบบใหม่ๆที่เราต้องการให้ถามนั้นก็ไม่ใช่คำถามที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า "Question" เลยๆ เช่น วันนี้วันที่เท่าไร กำลังทำอะไร จะไปไหน กินข้าวหรือยัง ฯลฯ คำถามพวกนี้สังคมได้จัดโปรแกรมเอาไว้ให้เราแล้ว แต่คำถามที่สามารถจะใช้ปลูกจิตสำนึกได้คือคำถามชวนคิดไตร่ตรอง (Inquiry Question) ซึ่งอาจจะเป็นคำถามที่ไม่ได้มีคำตอบสำเร็จรูปหรือตอบได้ทันทีทันใด แต่เป็นคำถามที่ทำให้เราถกคิด ลองดูตัวอย่างที่ดีเยี่ยมอันหนึ่ง

*When I give food to the poor
They call me a saint
When I ask why the poor have no food
They call me a communist*

Dom Helder Camara.

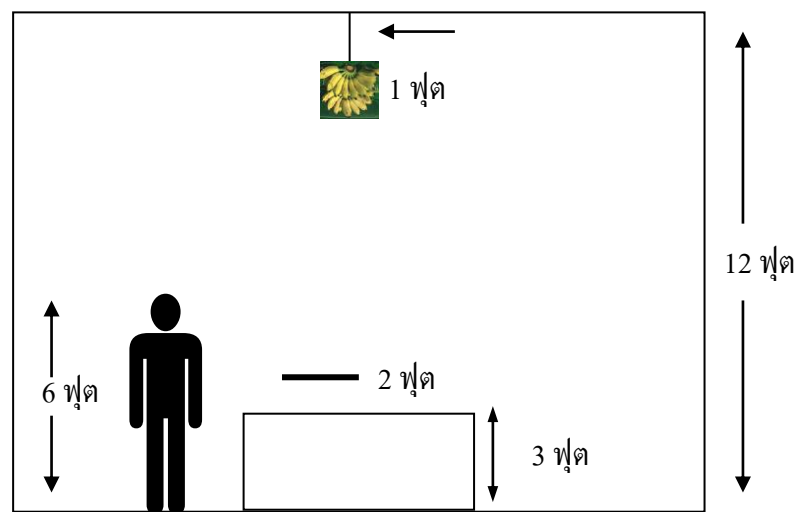
2.4 การวิเคราะห์คือการแยกแยะองค์ประกอบของสิ่งต่างๆออกมาเป็นชิ้นส่วนต่างๆ ที่เรียกภาษาอังกฤษว่า structural analysis หรือ synchronic วิธีการแบบนี้ใช้กันมากในทางเคมี เวลาเราหาแร่ธาตุชนิดหนึ่งมาได้ เราต้องเอามาจำแนกแยกแยะดู 2 อย่างคือ มันประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย (Parts) อะไรบ้าง และองค์ประกอบย่อยนั้นถูกประกอบด้วยโครงสร้างแบบไหน

ตัวอย่างที่ง่ายที่สุดก็เช่น เวลาเราเปิดกระโปรงของรถยนต์ แล้วเรามองดูว่าเครื่องของรถยนต์ประกอบด้วยชิ้นส่วนย่อยๆ อะไรบ้าง เช่น แบตเตอรี่ ไคซาร์ท ไคสตาร์ท ฯลฯ และมองดูว่าแต่ละชิ้นส่วนนั้นมีโครงสร้างประกอบอย่างไร ในที่นี้หมายถึงตำแหน่งของชิ้นส่วนแต่ละชิ้น หากเราจะวิเคราะห์พระศาสนจักรเราก็ทำในลักษณะเดียวกัน คือ หาองค์ประกอบย่อย และหาโครงสร้างของการประกอบกันขึ้นเป็นองค์กรรวม

ที่ควบคู่กับการวิเคราะห์โครงสร้างแต่เป็นคนละมิติ คือ การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ ในการวิเคราะห์โครงสร้างนั้น จะเป็นการมองมิติด้านพื้นที่ (spatial dimension) การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์จะเป็นการมองมิติด้านกาลเวลา (time dimension) คือ จะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์จากอดีตมาปัจจุบัน (และที่จะเป็นไปในอนาคต) พร้อมทั้งหาว่าอะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น historical analysis นี้เรียกว่า Diachronic (การเขียนพระวรสารจะใช้การวิเคราะห์แนวนี้มาก)

ในปัจจุบันได้มีการประสานการวิเคราะห์ทั้ง 2 เข้าด้วยกัน (หลังจากที่วิธีการทั้งสองได้ทะเลาะกันอยู่เป็นเวลานานในประวัติศาสตร์ทางวิชาการ) เราเรียกว่า Structural-historical Analysis คุณประโยชน์ของการใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์ ก็คือ จะช่วยยกระดับ "การพรรณนาข้อมูล" (description) ให้ขึ้นมาเป็น "การอธิบายข้อมูล" (explanation) ตัวอย่างที่จะแสดงต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง "การพรรณนา" และ "การอธิบาย"

สมมติเราล่าวว่า มีห้องๆหนึ่งสูง 12 ฟุต มีชายผู้หนึ่งสูง 6 ฟุต อยู่ในห้องนั้น ห้องๆนั้นมี โຕะสูง 3 ฟุต บนโຕะมีไม้ยาว 2 ฟุต บนเพดานมีเชือกยาว 1 ฟุต แขนกกล้วยห้อยลงมา ข้อมูลที่ให้มาทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นระดับการพรรณนาข้อมูลทั้งสิ้น แต่หากเราถามต่อไปว่า ทำอย่างไร ชายในห้องจึงจะสามารถเอากล้วยลงมากินได้ ตรงนี้เราจำเป็นต้องอธิบายข้อมูลทั้งหมดแล้ว หมายความว่า เราจะต้องนำองค์ประกอบย่อยๆ (ชาย โຕะ เชือก) มาประกอบกับด้านความสัมพันธ์ที่พิเศษรูปแบบหนึ่ง (ผู้ชายคนนี้ $\times$ ต้องขึ้นไปยืนบนโຕะ $\times$ ต้องเอาไม้เชือกกล้วย) เขาจึงจะสามารถได้กล้วยมากิน ถ้าขาดองค์ประกอบตัวใดไป หรือไม่ประกอบกันในรูปแบบพิเศษ (เช่น ผู้ชายคนนั้นขึ้นไปเหยียบบนไม้ $\times$ แล้วยกโຕะขึ้นเชือกกล้วย) เขาก็ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ได้ ฉะนั้นการอธิบายก็คือการนำเอาข้อมูลที่พรรณนามาหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันแบบต่างๆ

คำว่า "ความสัมพันธ์" (Relationship) เป็นคำศัพท์ที่สำคัญที่สุดในทางสังคมศาสตร์ ทั่วๆ ที่มันเป็นสิ่งที่ไม่มองเห็น จับต้องไม่ได้ แต่มันก็เป็นหัวใจของสิ่งต่างๆ และเนื่องจากมันมองไม่เห็น จับต้องไม่ได้ เราจึงต้องใช้การคิด ใช้การพิจารณาไตร่ตรอง ใช้การวิเคราะห์-สังเคราะห์จึงจะเข้าถึงสิ่งนี้ได้ เวลาเรามองดูภาพการสังเคราะห์จากการรายงานครั้งต่างๆ ที่มีรูปภาพเป็นวงกลมบ้าง สามเหลี่ยมบ้าง สี่เหลี่ยมบ้าง แล้วก็มีเส้นลูกศรลากต่อโยงระหว่างวงกลมต่างๆ อันนั้นก็คือความพยายามที่จะอธิบายความสัมพันธ์ (เส้นลูกศร) ระหว่างยุทธศาสตร์ย่อยๆ (วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม) ให้ออกมาเป็นรูปธรรม เป็นภาพตัวแทน เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ การวาดภาพรวมการสังเคราะห์จึงเป็นความพยายามจะจำลองภาพของสิ่งที่เป็นามธรรม มองไม่เห็น ให้แทนออกมาเป็นภาพสัญลักษณ์เพื่อมองเห็นความสัมพันธ์ และแน่นอนว่า ภาพตัวแทนนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบวงกลม สามเหลี่ยม ความคุ้นเคยและความนิยมของคนทีวิเคราะห์แต่ละกลุ่มอาจจะแตกต่างกัน ในวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ไม่คุ้นเคยเรื่องรูปทรงเรขาคณิต มักจะนิยมแสดงภาพออกมาเป็นรูปต้นไม้ ร่างกาย มากกว่า ไม่ว่ารูปแบบของภาพจะแสดงออกมาเป็นรูปร่างอย่างไร เป้าหมายและหลักการก็ยังคงเดิม คือ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อยๆ นั้นเอง

3. การวิเคราะห์-สังเคราะห์เป็นวิธีการคิดในระดับหนึ่ง

นักจิตวิทยาได้ทำการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบและเนื้อหาของวิธีคิดของคนเรา และได้พบประโยชน์เป็นบันไดแห่งระบบการคิดดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 : คือการรู้จัก (to know) ขั้นนี้เริ่มตั้งแต่ในเด็กๆ ที่เริ่มเก็บสะสมข้อมูลด้วยการทำความรู้จักกับสิ่งต่างๆ รอบตัว คำถามแรกๆ ของเด็กก็คือ "นี่คืออะไร" "นั่นเรียกว่าอะไร" วิธีการทำความรู้จักนี้ เรายังใช้มาตลอดชีวิตเมื่อเราต้องเริ่มต้นกับสิ่งที่เราไม่รู้จัก เช่น หน่วยงานนี้ชื่ออะไร

ขั้นที่ 2 : คือการเข้าใจ (to comprehend) ขั้นนี้เป็นการรู้จักอย่างชนิดเข้าใจ คือ เริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล 2 อย่างขึ้นไป เช่น เข้าใจว่าถ้าเป็นไฟจะมีคุณสมบัติคือ ร้อน ถ้าเป็นดินสอจะเอามาเขียนได้ เวลาเราทำความรู้จักและเข้าใจกับหน่วยงานหนึ่งๆ ก็ได้แก่การมองเห็นความสัมพันธ์ว่า หน่วยงานนี้มีภารกิจอะไรบ้าง ส่วนการทำความเข้าใจกับคนๆ หนึ่ง ก็ได้แก่การทำความเข้าใจกับคุณสมบัติของคนๆ นั้น เช่น ใจร้อน ชอบหลับในห้องเรียน ฯลฯ

ขั้นที่ 3 : คือการประยุกต์ (to apply) ในขณะที่เราเข้าใจเป็นการรู้จักความสัมพันธ์ภายในบริบทหนึ่งๆ การประยุกต์จะเป็นการที่ยังคงมองเห็นความสัมพันธ์นั้นแต่ในบริบทที่แตกต่างออกไป คือสามารถเคลื่อนย้ายคุณสมบัติจากบริบทหนึ่งไปสู่อีกบริบทหนึ่งได้ ตัวอย่างเช่น เวลาเราอยู่เมืองไทย เราต้องการจะทำแกงเผ็ดกิน เราก็จะใช้มะพร้าว แต่เวลาเราไปเมืองนอกที่ไม่มีมะพร้าว หากเรายังคงสามารถทำความเข้าใจได้ว่าสิ่งที่เราจะมาทำแกงเผ็ดนั้น ขอให้มีความสัมพันธ์เป็นของเหลว มีความมัน และคุณสมบัติดังกล่าวมีอยู่ในนมสดซึ่งสามารถหาได้ในบริบทเมืองนอก หากเรามีความสามารถดังนี้ ก็เรียกว่ารู้จักประยุกต์

ขั้นที่ 4 : คือการวิเคราะห์ (to analyse) คือความเข้าใจที่จะสามารถแยกแยะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยๆ เช่น เด็กๆ มักจะชอบวิเคราะห์มาก เวลาที่มีดินสอแท่งหนึ่งมักจะนำมาแยกแยะดูส่วนที่เป็นตัวดินสอ ไม้ดินสอ ยางลบ

ขั้นที่ 5 : คือการสังเคราะห์ (to synthesize) เป็นอีกด้านหนึ่งของเหรียญควบคู่กับการวิเคราะห์ ได้แก่ การนำองค์ประกอบย่อยๆ ทั้งหลายมาผสมรวมกันใหม่อย่างมีโครงสร้างหรือลำดับขั้นตอนที่แน่นอน การสังเคราะห์ที่ทำอยู่ทุกวันในชีวิตประจำวัน คือการทำกับข้าว

ขั้นที่ 6 : คือการตัดสินวินิจฉัย (to judge) เป็นการประเมินค่าแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าดี/เลว ชอบ/ไม่ชอบ ถูก/ผิด หลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการทำความเข้าใจแบบต่างๆ มาแล้ว

ตามปกติ ถ้าระบบการคิดของคนเราเดินมาตามขั้นบันไดตามลำดับตั้งแต่ขั้น 1 ไปจนถึงขั้น 6 หมายความว่า ก่อนที่จะลงมือตัดสินวินิจฉัยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ได้ผ่านกระบวนการคิดมาแล้วทั้ง 5 ขั้น การตัดสินวินิจฉัยจะมีความเที่ยงตรงมาก ตัวอย่างที่เราให้การยกย่องอย่างมากคือการตัดสินของผู้พิพากษาเพราะว่าได้ผ่านกระบวนการทั้ง 5 ขั้นอย่างละเอียดรอบคอบ

อย่างไรก็ตาม มนุษย์เราโดยส่วนใหญ่ก็ได้เดินไปตามลำดับขั้นบันได หรือแม้จะเดินตามขั้น แต่ก็ไม่ให้ความใส่ใจกับแต่ละขั้นตอนอย่างหยาบๆ หรือผิวเผิน ตัวอย่างเช่น หนุ่มสาวสมัยใหม่ ตัดสินใจแต่งงานกันโดยเพียงรู้จักชื่อกัน ยังทำความเข้าใจกันไม่ดีเท่าไร ยังไม่ต้องพูดถึงการมองเห็นกันและกันในบริบทต่างๆ การวิเคราะห์และสังเคราะห์อุปนิสัยใจคอ อารมณ์ แรงจูงใจ ทัศนคติ ฯลฯ ของกันและกัน

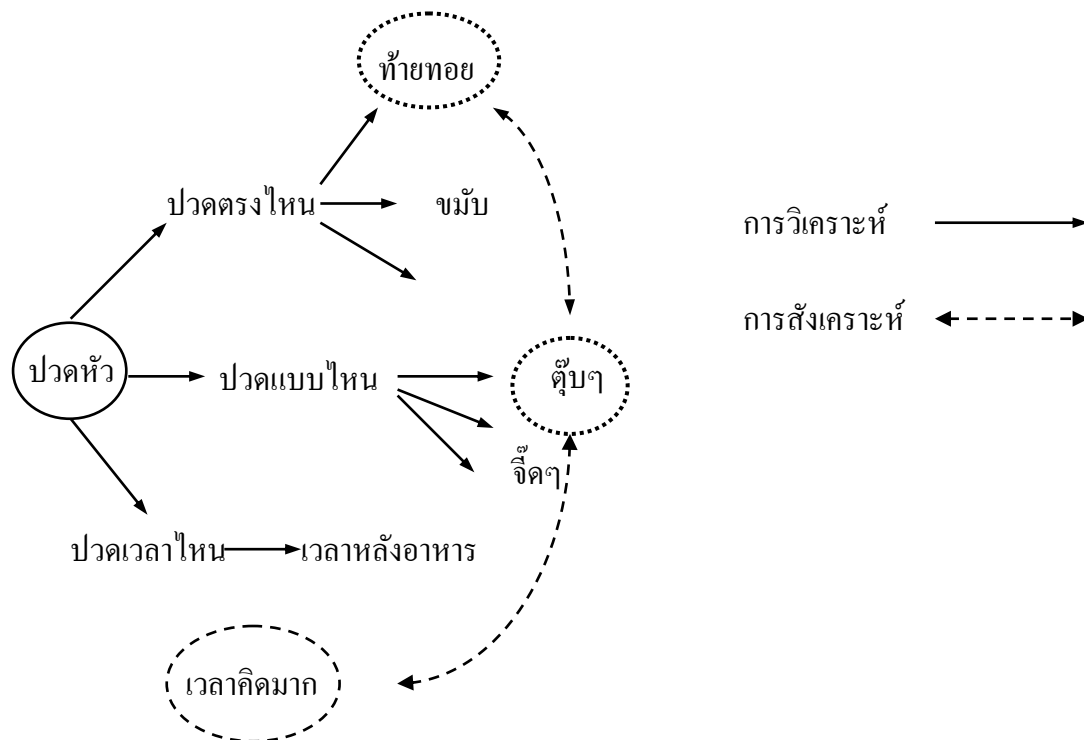
ฉะนั้น เมื่อเราจะศึกษาเรื่องการวิเคราะห์-สังเคราะห์นี้ มันจึงไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ แต่ทว่าเป็น 2 ในรูปแบบทั้ง 6 ของการคิดของมนุษย์เรา และเป็นรูปแบบการคิดที่เราทุกคนเคยใช้มาอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน เพียงแต่ว่าการศึกษายกมาให้เข้าใจต้องแท้ ก็จะช่วยให้การวิเคราะห์-สังเคราะห์ที่เราเคยทำอยู่ จะสามารถทำได้อย่างเป็นระบบและเจาะลึกมากขึ้นเท่านั้นเอง รูปแบบทั้ง 6 ของการคิดของมนุษย์เรา จะเป็นรูปแบบการคิดที่เราทุกคนเคยใช้มาอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน เพียงแต่ว่าการศึกษายกมาให้เข้าใจต้องแท้ ก็จะช่วยให้การวิเคราะห์-สังเคราะห์ที่เราเคยทำอยู่ จะสามารถทำได้อย่างเป็นระบบและเจาะลึกมากขึ้นเท่านั้นเอง

แม้ว่าเราจะใช้การวิเคราะห์-สังเคราะห์ที่ดีเยี่ยมอย่างไรก็ตาม เนื่องจากการตัดสินใจฉับนั้น มิใช่จะกระทำไปโดยอาศัยแต่เหตุผลตามลำพังเท่านั้น หากแต่การตัดสินใจซึ่งเป็นการประเมินค่านั้น จะต้องมีการของเกณฑ์มาตรฐานคุณค่ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์จลาจลที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน ผู้นำของจีนมีเกณฑ์มาตรฐานคุณค่าว่า "หากจำเป็นต้องทำลายคนสัก 1 ล้านคน เพื่อรักษาความสงบสุขและความมั่นคงในจีน ก็คุ้มค่าที่จะกระทำ" ในทางตรงกันข้าม หากเรานำเหตุการณ์นี้ไปถามซิสเตอร์คณะศรีชุมพยาบาล ซึ่งถือมาตรฐานคุณค่าว่า "คนๆเดียวมีค่ามากกว่าโลกทั้งโลก" การตัดสินใจดำเนินการย่อมแตกต่างไปจากกรณีของผู้นำจีนอย่างแน่นอน

ในฐานะตำแหน่งของผู้บริหาร หากเราพยายามยึดกุมให้วิถีคิดของเรา เป็นไปตามหลักการระบบคิดที่กล่าวมานี้ จะช่วยให้ระบบการตัดสินใจฉับของเรา (ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคนอื่นอีกจำนวนมาก) มีความเที่ยงตรง ยุติธรรมมากขึ้น ถึงแม้ว่าเราจะเป็นมนุษย์ปุถุชนที่ยังคงมีอารมณ์ มีอคติ มีความลำเอียง มีอะไรต่อมิอะไรที่เป็นขีดจำกัด แต่อย่างน้อย การรู้ตัวว่ามีความลำเอียงผนวกกับการยึดหลักเกณฑ์บางอย่างที่กล่าวไว้แล้วก็จะช่วยแก้ไขขีดจำกัดของเราไปได้บ้าง

4. การวิเคราะห์-สังเคราะห์ในชีวิตประจำวัน

สิ่งหนึ่งที่ต้องตอกย้ำในที่นี้ก็คือ เราทุกคนได้ทำการวิเคราะห์-สังเคราะห์อย่างเป็นแบบปกติดูอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน งานนี้มีใช้สิ่งผูกขาดอยู่ในมือนักวิเคราะห์สถานการณ์หรือนักวิชาการเท่านั้น ทุกครั้งที่เราพบสถานการณ์ที่เป็นปัญหา เช่น ดันไม่มีใบเหลือง รถซ่อมแล้วเครื่องยังเดินไม่สะดวก เราก็ต้องทำการวิเคราะห์หาสาเหตุสมมุติฐานแล้ว ตัวอย่างการวิเคราะห์สังเคราะห์ที่ต้องปฏิบัติเป็นวิชาชีพเลย ก็คืออาชีพแพทย์ ที่เราใช้คำว่า "วินิจฉัยอาการและสมมุติฐานของโรค" (Diagnosis)

เวลาที่เรไปหาหมอ ก็มักจะเป็นเพราะเรามีอาการผิดปกติบางอย่างปรากฏขึ้น คำว่า "อาการ" (symptom) ก็คือคำว่า "ปรากฏการณ์" (phenomena) ในทางสังคม เช่น ถ้าเราปวดหัว หมอก็ต้องเริ่ม "ซักอาการ" โดยหมอจะมี "ชุดของคำถาม" อยู่ในหัว การซักอาการนี้เป็นขั้นตอนของการจำแนกแยกแยะว่า คนไข้ป่วยด้วยสาเหตุอะไร เช่น ปวดตรงบริเวณไหน (ท้ายทอย ขมับ) ปวดเวลาไหน (เช้า สาย บ่าย เย็น) ลักษณะของการปวด (ปวดตื้อๆ ปวดจี้ๆ) หลังจากได้คำตอบทั้งหมดแล้ว หมอก็จะนำคำตอบนั้นมาสังเคราะห์รวมกัน จึงได้ข้อสรุปว่า ปวดอย่างนี้แปลว่าเป็นโรคอะไร ขั้นตอนต่อจากนั้นก็เป็นการรักษาเยียวยา (treatment) ด้วยการให้ยา ฉีดยา เพื่อให้เกิดการสังเคราะห์แบบใหม่ขึ้นมา

เมื่อเปรียบเทียบกับ การแก้ปัญหาการทำงาน การแก้ปัญหาลักษณะก็เป็นไปได้ลักษณะเดียวกัน เพียงแต่ว่า ในทางการแพทย์นั้น เรามีระบบและมีคำตอบที่ค่อนข้างแน่นอนกว่า แพทย์ทุกคนจะมีชุดของคำถามที่จะซักอาการอย่างแน่นอน และหลังจากที่รู้คำตอบแล้ว เขาก็มีความรู้ของกลุ่มอาการต่างๆ เหล่านั้น ประกอบขึ้นจากโรคอะไร พร้อมทั้งมีคำตอบว่าจะต้องใช้วิธีการรักษาอย่างไร ด้วยอะไร แต่ในการทำงานพัฒนาของเรา เรายังขาดทั้งชุดคำถามที่จะถาม การจัดรวมกลุ่มอาการ และวิธีการรักษาเยียวยา เช่น เวลาเราเห็นชาวบ้านทำโครงการแล้วไม่รับผิดชอบ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนแรกเลย เราก็ยังไม่มี inquiry question ที่จะถามให้ได้คำตอบที่แท้จริง แม้ว่าคำตอบนั้นจะมีอยู่แล้ว แต่เราขาดคำถามที่เป็นเครื่องมือจะไปดึงคำตอบออกมา

เมื่อเราพิจารณาขั้นบันไดระบบการคิดของมนุษย์ที่ได้กล่าวไว้แล้ว เราจะพบว่าขั้นตอนที่เรา ยังก้าวไม่ค่อยถึง คือขั้นของการสังเคราะห์ (synthesis) ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและ

ชีวิตในปัจจุบัน บรรดาเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ มันพุ่งเข้ามาหาคนเราแบบรูปย่อยๆ ที่เป็นรูปต่อของการเล่น jigsaw เมื่อสภาพความเป็นจริงมันมาทีละชิ้นอย่างนี้ จึงต้องอาศัย "ระบบความคิดในหัวสมอง" ของเราเอง ที่จะทำการต่อภาพพวกนี้เข้าด้วยกัน แต่เมื่อระบบสมองเราถูกตั้งโปรแกรมให้ทำงานได้อย่างแยกส่วน ไม่สามารถทำงานได้อย่างเป็นภาพรวมเป็นองค์รวม เราก็มองไม่เห็น **ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อยๆ** เมื่อต่อรูปไม่ได้ เราก็อ่านความหมายไม่ออกว่า "นั่นเป็นรูปอะไร"

จะขอยกตัวอย่างนิทานเปรียบเทียบเพื่อให้มองเห็นความสำคัญของความสามารถในการมองเห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ในสมัยที่มนุษย์เรายังไม่พัฒนามาเป็นมนุษย์เต็มตัว แต่ยังอยู่ในขั้นของมนุษย์วานร (APE) ซึ่งมีลักษณะผิดจากมนุษย์คือ ลำตัวยังไม่ตั้งตรง ยังทอดขนานไปกับพื้น ทำให้รศมีการมองเห็นมีมุมที่แคบ วันหนึ่งก็มีมนุษย์วานรตัวหนึ่งที่มีพัฒนาการเร็วกว่าตัวอื่น คือสามารถยืลำตัวตั้งตรงได้ และได้เริ่มทำการสังเกตสรรพสิ่งแวดล้อมด้วยสายตาที่มีมุมมองที่กว้างกว่าเดิม ตามปกติมนุษย์วานรจะรู้ว่า เมื่อมีแสงสว่างจะปลอดภัยจากสัตว์ร้าย และมนุษย์วานรตัวนี้ก็เริ่มมองเห็นว่า ทุกครั้งที่**ดวงไฟขนาดใหญ่สีแดง**โผล่ขึ้นมาบนฟ้า ทุกครั้งจะมีแสงสว่าง เมื่อปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นซ้ำๆ กันทุกวัน มันก็ได้ข้อสรุปความเชื่อมโยงว่า **ดวงไฟสีแดง (พระอาทิตย์)** เป็นต้นกำเนิดของแสงสว่าง นอกจากนั้น มันยังสังเกตอีกว่า ดวงไฟดวงนี้จะขึ้นเวลาเช้าในทางทิศตะวันออก และจะตกเวลาเย็นในทางทิศตะวันตก ดังนั้น มันจึงเชื่อมโยงระยะเวลา (เช้า/เย็น) และ**ทิศ** เราก็อาจกล่าวได้ว่า มนุษย์วานรตัวนี้สามารถสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้ง 4 คือ พระอาทิตย์ แสงสว่าง ระยะเวลา และทิศ เข้าด้วยกัน

เมื่อมนุษย์วานรตัวอื่นๆ เริ่มจะพัฒนาตัวเองขึ้นมาบ้าง มนุษย์วานรตัวแรกก็ต้องการจะสถาปนาตัวเองเป็นหัวหน้า มันเริ่มนำความรู้ที่มันมีมาใช้เป็นฐานรองรับอำนาจ โดยบอกกับมนุษย์วานรตัวอื่นๆ ว่า สาเหตุของแสงสว่างก็คือดวงอาทิตย์ และที่ดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วตกทุกวันในทิศตะวันออกและตะวันตก ก็เพราะอำนาจไม่เท่าที่มันได้เอาไปชี้ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์วานรตัวอื่นๆ ก็เชื่อมโยงไม่เท่าและหัวหน้าว่าเป็นตัวแปรที่สัมพันธ์กับดวงอาทิตย์และแสงสว่าง ในกรณีนี้ เราเรียกว่าเป็นการเชื่อมโยงอย่างผิดๆ ในชีวิตจริงของเรา เราก็ทำเหมือนหัวหน้ามนุษย์วานรและลูกน้องมัน คือบางครั้งเราก็เชื่อมโยงความสัมพันธ์ได้ถูกต้อง บางครั้งเราก็จับคู่อย่างผิดๆ ผิดตัว

เวลาเราประชุมของ CCTD เรามักจะเห็นกระบวนการแบบหนึ่งคือ หลังจากที่เราได้พบเหตุการณ์ย่อยๆ คือเราได้นำเสนอรายงานของกลุ่มย่อยแล้ว เรามักจะดับท้ายด้วยกระบวนการสังเคราะห์ภาพรวม ความมุ่งหมายก็คงเป็นไปดังตัวอย่างมนุษย์วานรที่เล่าให้ฟัง คือเราต้องการเชื่อมโยงตัวแปรหรือองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ ที่แยกกันอย่างกระจัดกระจาย ให้เข้ามาเป็นภาพเดียวกัน เพื่อให้ภาพนั้นเกิดมีความหมายใหม่ขึ้นมา (แน่นอนว่า บางครั้งเราเชื่อมผิด บางครั้งเราเชื่อมถูก) สัญลักษณ์ที่เราใช้ก็คือ วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ซึ่งตัวแทนตัวแปรหรือองค์ประกอบย่อยๆ ส่วนลูกศรก็แสดงความสัมพันธ์ชนิดต่างๆ เช่น เป็นต้นกำเนิด เป็นสาเหตุ เป็นความสัมพันธ์

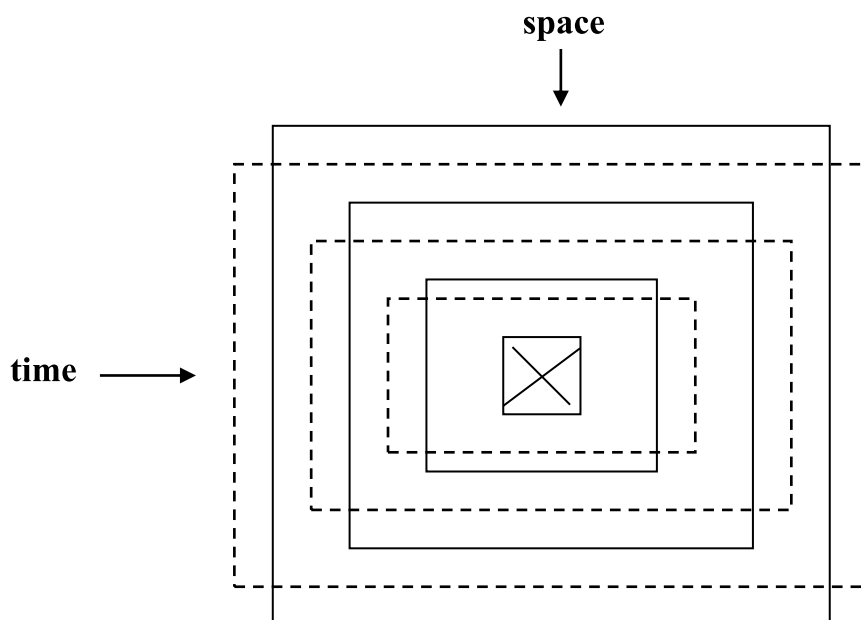
แบบขัดแย้งหรือแบบส่งเสริมกัน การที่เราต้องทำภาพรวมออกมาอย่างนี้ก็เพราะภายในหัวสมอง และระบบคิดของเรา ยังไม่สามารถเชื่อมภาพเหล่านี้ในใจได้ เราจึงออกมาทำข้างนอก โดยที่เราหวังว่า หากผ่านกระบวนการทำภาพรวมแบบ "ข้างนอกใจ" อย่างนี้บ่อยๆ มันจะค่อยๆซึมซับเข้าไป เปลี่ยนโปรแกรมการคิดแบบแยกส่วนที่อยู่ในหัวสมองเราให้คิดแบบองค์รวมได้ และเมื่อนั้น เราจะสามารถเชื่อมภาพรวมได้ในหัวสมองทันที อย่างที่คนบางคนที่มีการบดบังทัศนะแบบองค์รวม สามารถมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสรรพสิ่งที่แตกแยกกระจัดกระจายได้

กระบวนการในการประสานระบบคิดของเราให้เป็นองค์รวม (งานสังเคราะห์) จะเป็นการกิจจำเป็นที่เราต้องทำต่อไป ภายใต้ปรับทศกัมที่ทุกอย่างถูกทำให้แยกส่วนออกจากกัน โดยเฉพาะในระบบการศึกษาซึ่งเป็นสถาบันสำคัญที่ตั้งโปรแกรมการคิดแบบแยกส่วน เราเรียนวิชาต่างๆโดยไม่เห็นความสัมพันธ์ของมัน เราไม่เคยรู้ว่า เรขาคณิตเป็นปูของพีชคณิต และเลขคณิตก็เป็นพ่อของพีชคณิต ชีววิทยา ฟิสิกส์ และเคมีต่างๆเป็นเครือญาติกัน เด็กที่เรียนสายวิทยาศาสตร์จะมีวิธีการคิด (method) ที่ดี แต่เขาก็ขาดเนื้อหาสาระของโลกและสังคม (substance) ที่จะขบคิด เพราะโลกของนักวิทยาศาสตร์ก็อยู่แต่ในห้องทดลอง ส่วนนักเรียนสายสังคมศาสตร์เขาอยู่กับเนื้อหาสาระด้านสังคมศาสตร์ แต่เขาก็ขาดวิธีการคิดที่มีประสิทธิภาพ มีระบบระเบียบ นี่เป็นตัวอย่างของการแยกส่วน แต่ดูเหมือนการแยกส่วนที่สร้างความสูญเสียให้แก่โลกและสังคมมากที่สุดคือ การแยกความรู้ ออกจากคุณธรรม นักศึกษาที่เรียนวิชาความรู้การแพทย์ ก็ยังไม่มีตรวจสอบคุณธรรม ทั้งก่อนระหว่าง และหลังจากเรียนแล้ว เราจึงมีหมอที่ไม่เถื่อนในแง่มีใบประกอบโรคศิลป์ แต่ป่าเถื่อนในแง่จิตใจ กรณีนี้หากย้อนกลับไปสู่วัฒนธรรมตะวันตกดั้งเดิมแล้ว จะเห็นคำสั่งสอนที่ให้ประสานสรรพสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกัน เช่น "กระบืออยู่ที่ใจ กระบือและใจต้องประสานเป็นหนึ่งเดียว จอมยุทธผู้กล้าและเยี่ยงยุทธจะต้องมีคุณธรรม สังกัดฝ่ายธรรมะไม่ใช่พรคมาร" ยุคสมัยของเราจึงน่าจะเป็นยุคของการ "หันมาคืนดีกัน" (reconciliation) ระหว่างสิ่งที่เคยถูกทำให้แตกแยกเพื่อประสานเข้ามาเป็นหนึ่งเดียวกัน

กล่าวเฉพาะในงานพัฒนาของเรา การแยกส่วนที่ต้องระมัดระวังที่สุดคือ การแยกกระหว่าง "การคิด" กับ "การทำ" เราอาจจะมีกรณี "ความคิด" ถ้าวางหน้าพองไปไกล ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมหรือด้านเทวศาสตร์ แต่พอพิจารณา "การกระทำ" ก็ยังปรากฏว่าอยู่กับที่ หรืออาจจะมียางกรณีเน้นหนักไปทางด้าน "ปฏิบัตินิยม" คือไม่สนใจการคิด ไม่สนใจการศึกษา ไม่สนใจการประชุม เอาแต่ก้มหน้าก้มตาทำอย่างเดียว สำหรับพวกเรานั้น ต่อให้มีความคิดแตกฉานอย่างไร แต่ไม่ลงมือปฏิบัติ ก็ไม่เกิดประโยชน์ เข้าตำรา "ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด" ส่วนประเภทหลังนั้น มักจะพบอาการติดตันในการทำงาน เพราะโดยส่วนใหญ่ มาตรการในการสร้างปัญหาของสังคมมักจะขยายตัวเร็วกว่ามาตรการในการแก้ปัญหา ยิ่งทำงาน ปัญหาก็จะยิ่งพอกพูนสั่งสมขึ้น ดังนั้น ในการทำงาน เราควรยึดหลัก Action-Reflection-Action ให้สลับกันไปเหมือนขาซ้ายขวาของเรา และพยายามสร้างสมดุลระหว่าง 2 ฝ่ายนี้

5. หน่วยของการวิเคราะห์ (Unit of Analysis)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การวิเคราะห์นั้น เราจะวิเคราะห์อะไรก็ได้ เช่น วิเคราะห์สังคม วิเคราะห์ชีวิต วิเคราะห์งาน วิเคราะห์ปัญหา แต่หลักการวิเคราะห์จะเป็นหลักการอันเดียวกัน ในที่นี้ เราจะเรียงลำดับหน่วยของการวิเคราะห์ที่ค่อยๆ ขยายตัวออกในแนวดิ่งและแนวนอนได้ดังนี้

5.1 การขยายตัวตามแนวดิ่ง (space dimension) สมมติว่า x เป็นผู้อำนวยการศูนย์ฯ มิติด้านพื้นที่อันแรกที่แวดล้อมรอบตัวผู้อำนวยการก็คือศูนย์ฯ ถัดออกมา เนื่องจากศูนย์ฯเป็นหน่วยงานหน่วยหนึ่งของพระศาสนจักร พระศาสนจักรก็อยู่ในประเทศไทย และประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งในระดับโลก มิติด้านพื้นที่ที่จะขยายตัวกว้างออกเรื่อยๆ

5.2 การขยายตัวตามแนวนอน (time dimension) สมมติว่า x เป็นตำแหน่งผู้อำนวยการ เราก็จะย้อนถอยหลังไปดูในอดีตว่า แต่ก่อนผู้อำนวยการเก่าเขาเป็นอย่างไร และอาจจะย้อนถอยไปตั้งแต่มิติด้านพื้นที่ที่ไม่มีตำแหน่งนี้เลย หรือแม้แต่ยังไม่มีการพัฒนาเลย พวกมิชชันนารีได้ทำอะไรบ้าง และในอนาคตตำแหน่งนี้จะเป็นอย่างไบบ้าง เมื่อปัจจุบันได้มีการเตรียมผู้อำนวยการอย่างค่อนข้างเป็นระบบ อันนี้เป็นมิติด้านกาลเวลา

เช่นเดียวกับหลักการที่กล่าวมาแล้ว ในการวิเคราะห์การขยายตัวทั้งแนวดิ่งและแนวนอนนั้น สิ่งที่สำคัญก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่างๆ ที่ขยายตัวออกไป เช่น ศูนย์ฯ กับพระศาสนจักรมีความสัมพันธ์ในรูปแบบใด (หรือไม่สัมพันธ์กัน) เป็นบวกหรือลบ ส่งเสริม สนับสนุน ขัดแย้ง ชื่นนำสั่งการ ในแง่มิติของกาลเวลา ถ้าวรรดาผู้อำนวยการรุ่นเก่าจัดโครงการเพื่อสืบทอดรุ่นใหม่นั้นก็แสดงว่ามีการหนุนช่วยกันระหว่าง 2 มิตินี้ งานการวิเคราะห์ที่เราควรทำต่อไปนี้ ก็คือการแสวงหารูปแบบ

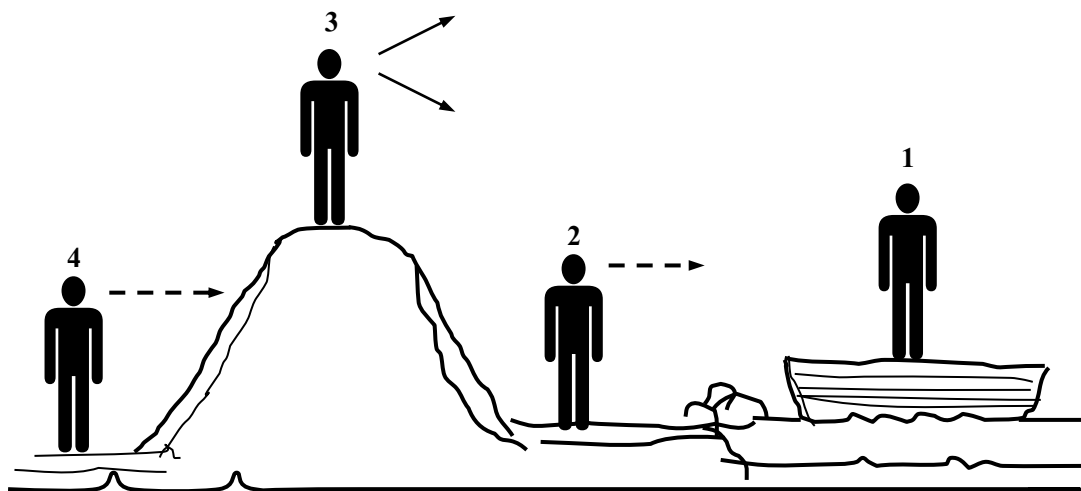
เนื้อหาความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่างๆ ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน เช่น เราจะสืบทอดความรู้และแรงจูงใจ (Motive) จากมิชชั่นบริษัทก่อนที่จะทำงานท่ามกลางความยากลำบากมาแล้วได้อย่างไร เป็นต้น หรือเราอาจจะตั้งคำถามว่า ในขณะที่เราทำงานกับชุมชนในระดับไมโครนั้น เราจะเชื่อมโยงสร้างความสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงระดับประเทศ (แมโคร) ได้อย่างไร

6. ผลการวิเคราะห์ขึ้นอยู่กับกรอบที่เราใช้

ในตอนต่อไป หากเราดูผลการวิเคราะห์สังคมไทยจากนักวิชาการหรือบุคคลวงการต่างๆ เราพบว่าพวกเขาต่างมองสังคมไทยออกมาแตกต่างกัน ความแตกต่างนี้ส่วนหนึ่งเกิดมาจาก "กรอบความคิด" ที่แตกต่างกัน

คำว่า "กรอบความคิด" ในที่นี้ ใช้ครอบคลุมอยู่ 2 ความหมาย คือ

6.1 หมายถึงจุดยืน (standpoint perspective) ตัวอย่างภาพที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อคนเรายืนอยู่ ณ จุดต่างๆ กัน การรับรู้ปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ย่อมแตกต่างกันโดยอัตโนมัติ

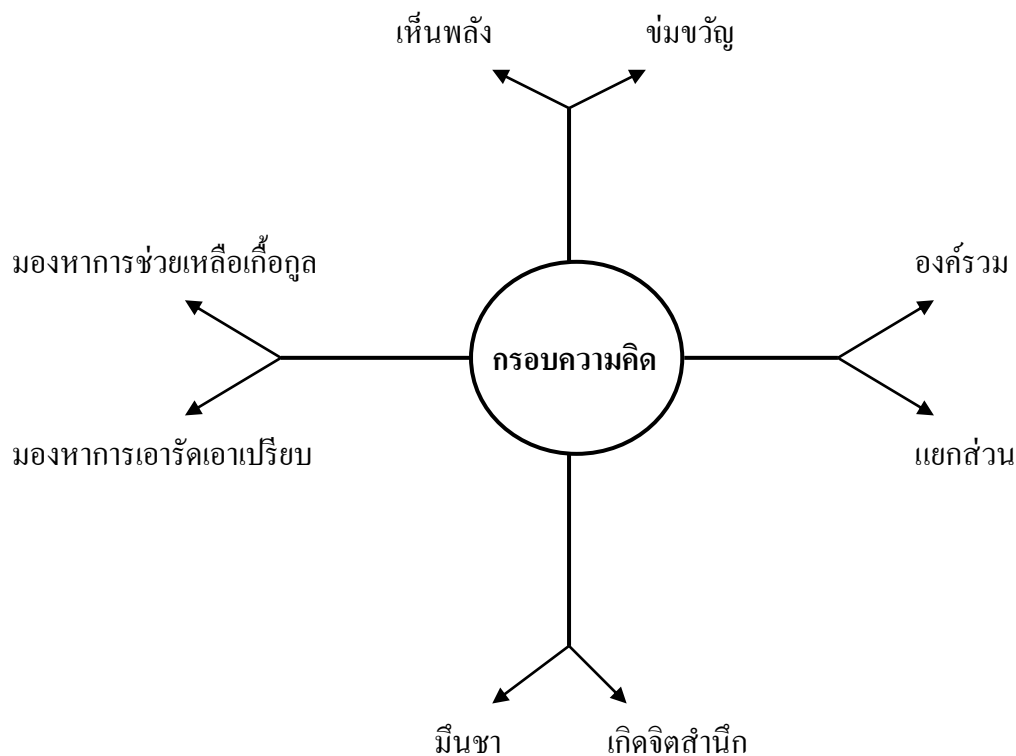
ในภาพที่กำลังมีเหตุการณ์เรือชนหินโสโครก ชายคนที่ 1 จะรู้ปัญหาได้ดีที่สุด เพราะเขาอยู่ใกล้เหตุการณ์ ชายคนที่ 2 อาจจะมองเห็นในระยะไกล ชายคนที่ 3 หากเขาหงนหน้าก็คงไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้นในเรือ แต่ถ้าเขาจะก้มหน้ามอง ระยะทางก็อาจจะไกลจนเขาอาจจะไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น สำหรับชายคนที่ 4 ถ้าเขาเป็นช่างช่างกันไม่ให้เขาองปัญหาอยู่แล้ว จุดยืนนี้เป็นส่วนหนึ่งของกรอบความคิดซึ่งจะมีส่วนกำหนดการรับรู้ปรากฏการณ์ เช่น เวลาเรากล่าวว่าชาวเขาตัดไม้ทำลายป่า หากเราเป็นคนกรุงเทพฯ เราเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หรือเราเป็นตัวเขาเอง จุดยืนต่างๆ กันนี้จะทำให้เรามีทัศนคติต่อคำกล่าวนั้นแตกต่างกัน

6.2 หมายถึงกรอบความคิด (framework) ซึ่งอาจจะเทียบได้กับแว่นตาที่เราใส่ติดตามอยู่ที่จะทำให้เราเห็นภาพเป็นสีต่างๆ เวลาเราใช้กระบวนการลงไปสัมผัสชีวิต (exposure/immersion) ก็เปรียบเสมือนเราย้ายจุดยืนของคนที่อยู่หลังเขาให้ลงไปยืนอยู่ที่ชายหาด เพื่อจะได้ดูปัญหาของคนในเรื่องได้ใกล้ชิดขึ้น แต่ว่าแม้จะย้ายจุดยืนมาให้ใกล้ชิดแล้ว แต่บางครั้งกรอบความคิดที่เปรียบเสมือนการตั้งโปรแกรมในหัวสมองของเรายังไม่ได้เปลี่ยนไป ทำให้การรับรู้หรือการตั้งคำถามต่อเหตุการณ์นั้นยังเป็นแบบเดิมๆ กรณีที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ เมื่อคนที่มึนระบบคิดสมัยใหม่ลงไปดูบรรดาหมอส่ง หมอธรรม นางเทียม ทำการรักษาโรค เมื่อเราคิดถึงคำว่า "หมอ" คิดถึง "ระบบการรักษาโรค" แว่นที่เราใส่ก็คือ "แล้วรักษาได้หายหรือเปล่า" แล้วบางทีเราก็ตกใจว่า ทำไมที่รักษาไม่หาย ทำไมชาวบ้านจึงยังเชื่อถือ ยังรักษาอยู่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะแว่นที่ชาวบ้านใส่นั้นไม่เหมือนกับของเรา การรักษาเยียวยาของชาวบ้านไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อหายจากโรคเท่านั้น แต่เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย สิ่งที่ต้องการอย่างอื่นก็คือกำลังใจ ความเอาใจใส่ การปลอบโยน (สิ่งเหล่านี้การแพทย์สมัยใหม่ให้ไม่ได้เลย) ส่วนเรื่องหายไม่หายนั้น ต้องแล้วแต่เวรกรรมที่สร้างสมเอาไว้ด้วย และเมื่อชาวบ้านหันมามองการแพทย์สมัยใหม่ที่ว่ามีความสามารถรักษาโรคให้หายได้ แต่การรักษานี้ก็จะต้องอาศัยเงินเป็นสะพานทอด จึงจะเอื้อมถึงโรงพยาบาลหรือคลินิก เพราะฉะนั้น มองจากจุดยืนของชาวบ้านแล้ว ถึงแม้จะมีหมอเก่งๆ มีโรงพยาบาลดีๆ แต่ก็ไม่มีประโยชน์สำหรับคนจนๆ อย่างเขา เพราะเงินไม่ถึงที่จะไปโรงพยาบาล

กรอบความคิด หรือ "แว่น" นี่เป็นสิ่งที่เราถูกหล่อหลอมปลูกฝังติดตัวมา ในกระบวนการสัมผัสชีวิตหลายครั้ง แม้ผู้จัดจะเรียกร้องให้ผู้เข้าร่วม "ถอดแว่น" ของตนออกเสียก่อน แต่ในความเป็นจริงเราจะพบว่า การถอดหรือการใส่แว่นนั้นมิใช่สิ่งที่เราจะทำได้ตามใจนึกเสมอไป (คล้ายๆ ระบบการเดินของหัวใจที่อยู่เหนือการบังคับของเรา) ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ "การถอดแว่น" มิได้สำเร็จลงเพียงเพราะคำพูดหรือเพราะใจต้องการ หากแต่ต้องผ่านกระบวนการขัดแย้ง การวิพากษ์วิจารณ์ การปะทะกันระหว่างกรอบความคิดอันเก่าและอันใหม่ การเจ็บปวดสับสน การต่อสู้กับตัวเอง การปรับเปลี่ยนตัวเอง และการตัดสินใจเลือก อย่างไรก็ตาม การที่เราสำนึกอยู่ตลอดเวลากับการดำรงอยู่ของกรอบความคิดของเราและของผู้อื่นๆ ก็จะช่วยบรรเทาความรุนแรงในกระบวนการผ่านจากกรอบความคิดอันหนึ่งไปสู่อีกอันหนึ่งได้บ้าง

ในท้ายที่สุดแล้ว ศักยภาพในระดับสูงสุดที่เราพึงมี ก็มีใช่การมีกรอบความคิดอันใดอันหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นองค์รวมหรือแยกส่วนก็ตาม แต่ควรจะเป็นความสามารถที่จะพลิกแพลงใช้กรอบแต่ละชนิดอย่างหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ทั้งนี้เพราะสภาพความเป็นจริงต้องการ "แว่น" แต่ละชนิดในการมองดู

ต่อจากนี้จะกล่าวถึงการแบ่งแยกประเภทแบบต่างๆของกรอบความคิด

ก. กรอบความคิดแบบองคร่วม V.S. แยกส่วน

เป็นกรอบความคิดที่ได้กล่าวมาแล้วคือ การมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับการมองทุกสิ่งทุกอย่างแยกขาดจากกันเป็นแต่ละส่วน ในปัจจุบันระบบความคิดแบบแยกส่วนกำลังเป็นกรอบความคิดหลัก ตัวอย่างเช่น เวลาชาวนาปลูกข้าว เราต้องการให้ชาวนาเพิ่มผลผลิต เราก็ทำการเปลี่ยนพันธุ์ข้าวเป็นชนิดใหม่ โดยไม่ได้ดูว่า การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวนั้นจะต้องมีส่วนโยงใยไปถึงตัวแปรตัวอื่นๆ เช่น น้ำ ปุ๋ย การไถ การกำจัดวัชพืช เป็นต้น

ข. กรอบความคิดแบบการวิเคราะห์เพื่อปลูกสำนึก V.S. การวิเคราะห์เพื่อสร้างความมีนชา

การวิเคราะห์สังคมสามารถส่งผลให้เราเกิดความมีนชาต่อสังคมได้ หากเราเลือกหยิบแต่ข้อมูลหรือตัวเลขเฉพาะด้านที่เป็นประโยชน์ (benefit) โดยไม่คิดถึงสิ่งที่ต้องลงทุนหรือสูญเสีย (cost) ตัวอย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้คือการนำเสนอข้อมูลในจอโทรทัศน์ที่มีแต่การพัฒนาส่งเสริมอาชีพ การปลูกป่า การเพิ่มรายได้ การช่วยเหลือของรัฐบาล และอะไรต่อมิอะไร (หากเราเป็นผู้ที่มีระบบคิดที่เชื่อมโยงสักเล็กน้อย เราคงจะสงสัยว่า งานพัฒนาชนบทที่ได้ผลคืออยู่ทุกวันนี้ในโทรทัศน์นั้น แล้วทำไมสภาพความเป็นจริงของชนบทที่เราเห็นอยู่นอกจอโทรทัศน์จึงเสื่อมโทรมลงทุกวัน) ถ้าเราดูการแถลงผลงานเรื่องตัวเลขรายได้เพิ่มของประเทศไทย เราจะรู้สึกว่ามีปัญหาที่ไม่มีปัญหาในทางตรงกันข้าม ถ้าเราอ่านข้อมูลของกลุ่มเพื่อนหญิงที่เกี่ยวกับตัวเลขโสเภณีและแรงงานเด็ก

ตัวเลขป่าไม้ที่ถูกทำลาย คำสัมภาษณ์คนที่อยู่ในสัปดาห์เข้ากินค่า เราก็จะเกิดความรู้สึกและสำนึกต่อปัญหาสังคมชนบท

ค. กรอบการวิเคราะห์แบบมองหาการเอารัดเอาเปรียบ V.S. มองหาการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

เมื่อทศวรรษที่แล้ว เวลาพูดคำว่า "การวิเคราะห์สังคม" "การวิเคราะห์ชุมชน" สิ่งที่เราคุ้นเคยก็คือ ภาพวาดสังคม/ชุมชนแบบสามเหลี่ยมปิรามิด แล้วก็ใช้ฐานะทางเศรษฐกิจ (รวย/ปานกลาง/จน) เป็นเครื่องแบ่งจำนวนคนในสามเหลี่ยมนั้น และตอบท้ายด้วย การลากเส้นความสัมพันธ์ระหว่างคนรวยกับคนจนด้วยการตั้งคำถามว่า "คนรวยเอารัดเอาเปรียบคนจนได้อย่างไร" เมื่อเราใช้กรอบการมองแบบนี้ เราก็จะพบว่า ทุกสังคม ทุกชุมชน มีการเอารัดเอาเปรียบกันอยู่เสมอ แม้ว่าในบางกรณี "คนรวยบางคน" จะไม่ได้เอารัดเอาเปรียบคนจน แต่เพื่อให้การวาดกรอบของเราลงตัว เราก็ต้องจัดให้ "คนรวยทุกคน" เอารัดเอาเปรียบคนจนให้จงได้

แต่ความจริงแล้ว "การวิเคราะห์สังคม" ไม่ได้มีอยู่แต่เพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น ในปัจจุบันนี้เราสามารถทำการวิเคราะห์ชุมชนด้วยการใช้กรอบใหม่ ด้วยการตั้งคำถามใหม่ว่า "การที่ชุมชนสืบทอดชีวิตมาได้อย่างยาวนานนั้น ชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างไร ในการนี้เราจะยกเลิกการใช้เกณฑ์ทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องแบ่งแยกคน แต่เราจะใช้ความเป็นเครือญาติ พิธีกรรม วัฒนธรรมประเพณี มาเป็นเครื่องมือในการประสานคนในชุมชนเข้ามาเป็นหนึ่งเดียวกัน แม้จะมีความขัดแย้งแตกต่างกันบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับแตกแยกแตกสลาย หากเราใช้กรอบการคิดแบบนี้ การมองชุมชนก็จะออกมาอีกอย่างหนึ่ง

ง. กรอบการวิเคราะห์เพื่อการข่มขวัญตัวเอง V.S. การวิเคราะห์เพื่อเห็นพลัง

จากประสบการณ์ของผู้เขียนเองในอดีต เมื่อทำงานร่วมกับชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง หลังจากทำโครงการพัฒนาแล้ว เราก็จะมีการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในหัวข้อที่เราเรียกว่า "การวิเคราะห์สังคม" สิ่งที่เราทำก็คือ พยายามวิเคราะห์ตั้งแต่ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชนกะเหรี่ยง ให้เห็นความสัมพันธ์กับปัญหาระดับภาคเหนือ ระดับประเทศ และระดับโลก และทุกครั้งที่เราจบการวิเคราะห์ เราก็จะมองเห็นอาการบางอย่างของชาวบ้าน คือ เมื่อก่อนมาประชุมศึกษากัน ก็ดูมีท่าทีสดชื่น กระตือรือร้นดี แต่หลังจากฟังการวิเคราะห์ของเราแล้ว ในด้านหนึ่งแม้จะมีความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น แต่ทว่าในด้านขวัญและกำลังใจแล้ว ดูห่อเหี่ยว ท้อแท้ไปมาก ตอนหลังเราจึงเรียกการวิเคราะห์แบบดังกล่าวว่า การวิเคราะห์เพื่อข่มขวัญตัวเอง

เราได้วิเคราะห์ภายหลังว่า การที่การวิเคราะห์กลับกลายมาเป็นเครื่องบั่นทอนขวัญและกำลังใจของเรานั้น เพราะประโยชน์ 2 ประการของการวิเคราะห์คือ

(1) ในขณะที่ความสามารถในการแก้ปัญหาของชาวบ้านเพิ่งจะมีอยู่ในระดับเริ่มต้น การมองเห็นพลังความสามารถของตนยังเพิ่งเริ่มต้น แต่เราได้วิเคราะห์ขนาดของปัญหาให้ใหญ่โต จนชาวบ้านรู้สึกว่าเกินกำลังความสามารถที่มีอยู่ที่จะจัดการกับปัญหา ฉะนั้นในการวิเคราะห์ร่วมกับชาวบ้าน ต้องชั่งสมดุลระหว่างการรับรู้ขนาดของปัญหากับความสามารถในการจัดการกับปัญหา

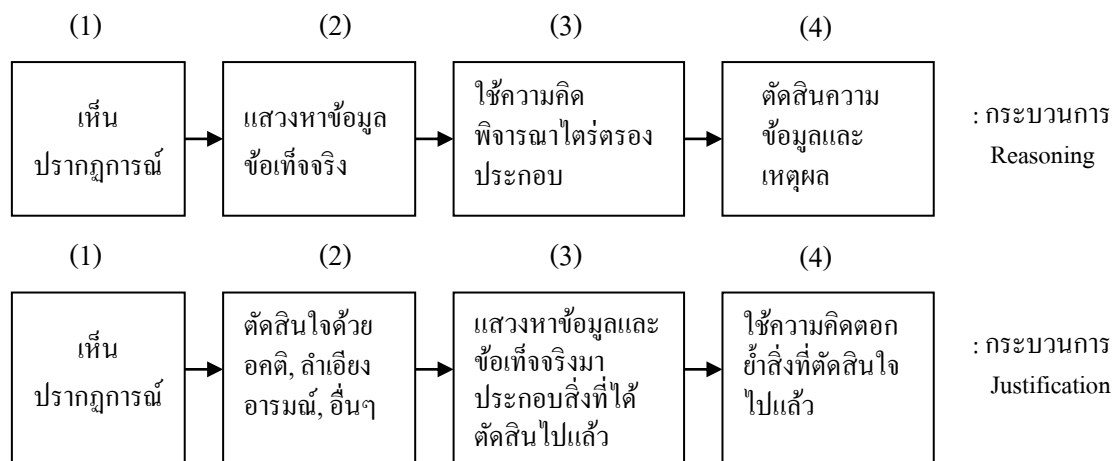
(2) เวลาวิเคราะห์ปัญหา ก็วิเคราะห์แต่ด้านที่ทำให้เกิดปัญหาด้านเดียว ไม่ได้นำเสนอให้เป็นความสามารถในการแก้ไขปัญหา หรือการคลี่คลายขยายตัวของปัญหา เมื่อเห็นแต่ปัญหาด้านเดียว เราจึงไม่เห็นทางแก้ปัญหาเลย จะทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัดหรืออับจนต่อปัญหา วิธีการวิเคราะห์ในลักษณะนี้จึงเกิดมาจากการวิเคราะห์แบบบนลงล่าง (top-down) คือบุคคลจากภายนอกเท่านั้นที่เป็นฝ่ายวิเคราะห์ จึงขาดข้อมูลด้านความพยายามในการแก้ปัญหาจากฝ่ายชาวบ้าน การแก้ปัญหานี้ จะต้องจัดให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ด้วย

มาตรการในการแก้ปัญหานี้อีกอย่างหนึ่งคือ การใช้วิธีเข้าสู่ปัญหาด้วยทางบวก (positive approach) คือ นอกจากจะพิจารณาด้านปัญหาแล้ว จุดเน้นหนักของ positive approach จะวางไว้ที่ศักยภาพ พลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ในการแก้ปัญหาแบบต่างๆ วิธีการเข้าสู่ปัญหาด้วยทางบวกนี้เป็นมาตรการที่จำเป็นมากในบริบทของสังคมปัจจุบัน เพราะปัจจุบันนี้ ภายใต้สถานการณ์ที่มนุษย์เราได้ประคองเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ อย่างมากมาย มนุษย์เราก็ได้ถ่ายทอดพลังความสามารถของเราออกไปไว้ในตัววัตถุที่เป็นเครื่องใช้ไม่สอยเสียหมด (externalization) ส่วนในตัวบุคคลแต่ละคนนั้นก็กลับไร้สมรรถภาพ ลองดูตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างสังคมชนบทไทยกับสังคมเมืองตะวันตก ชาวบ้านไทยแม้จะมีมิดเพียงเล่มเดียว แต่ความสามารถในการพลิกแพลงใช้มีดเล่มเดียวนี้อีกกลับมีอย่างมหาศาล สามารถใช้ได้ตั้งแต่แบบขวาน มีดอีโต้ มีดธรรมดา ไปจนถึงมีดบาง ส่วนฝรั่งนั้น ถ้ามีมีดดังกล่าวเพียงเล่มเดียว เขาอาจจะปอกเปลือกผลไม้ไม่ได้ก็ได้ ข้อนี้นี้เราควรคำนึงถึงด้านกลับของการมีเครื่องมือเครื่องใช้ไม่สอยที่อำนวยความสะดวกไว้บ้าง

จากหลักเรื่องคู่ของกรอบความคิดทั้ง 4 คู่ที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกต 2 ประการต่อบรรดากรอบความคิดทั้งหลายนี้ว่า

(1) โดยที่ส่วนส่วนของผู้เขียน เห็นว่าบรรดากรอบความคิดทุกชนิดนั้น เป็นเครื่องมือช่วยในการคิดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ในแง่เครื่องมือแล้ว เราไม่ควรที่จะปฏิเสธอันใดอันหนึ่ง เพราะเครื่องมือทุกชนิดย่อมมีทั้งคุณูปการและขีดจำกัด เช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกที่ล้วนมีสองด้าน (ยกเว้นแต่คุณธรรมเท่านั้นที่ต้องตัดสินใจให้เด็ดขาดลงไป) วิธีคิดอย่างหนึ่งก็อาจจะเหมาะสมภายใต้บริบทและสภาพการณ์แบบหนึ่งๆ เราจึงยอมรับกรอบความคิดทุกชนิด ขอแต่เพียงให้มีการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ก็แล้วกัน

(2) เราจำเป็นต้องตระหนักความสำคัญของกรอบความคิด เพราะตัวกรอบความคิดนี้เองจะเป็นตัวไปกำหนดวิธีการที่เราจะรับรู้โลก วิธีการที่เราจะเลือกรับข้อมูลเข้ามาสู่โลกภายในใจของเรา ตัวอย่างง่ายๆ ในชีวิตประจำวันได้แก่คนที่เชื่อหมอดู และไม่เชื่อหมอดู ถ้าคนทั้ง 2 ไปดูหมอดูเวลาที่หมอดูทายออกมา 10 ข้อ คนที่เชื่อก็จะเลือกข้อที่ถูกต้องเข้ามาไว้ในใจ ส่วนข้อที่ผิดก็อาจจะมองข้ามไป ไม่เอาใจใส่ หรือทำลืมไปเลย ตรงกันข้ามกับคนที่ไม่เชื่อ ก็จะทำอย่างเดียวกันแต่ตรงกันข้าม วิธีการที่คนเราเลือกรับรู้โลกและผลเลือกรับรู้ข้อมูลเฉพาะที่สอดคล้องกับกรอบความคิดที่เรามีอยู่นี้ เรียกว่า วิธีการหาเหตุผลเข้าตัว (justification) ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผินอาจจะคล้ายคลึงกับกระบวนการใช้เหตุผล แต่ความจริงแล้วมีลำดับขั้นตอนที่กลับหัวกลับหางกัน

ดังนั้น หากเราต้องการจะมองเห็นการเอารัดเอาเปรียบ เราก็จะได้เห็นการเอารัดเอาเปรียบ หากเราต้องการจะแสวงหาการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เราก็จะเห็นสิ่งนั้น นี่เป็นไปตามหลักการที่กล่าวมาข้างต้น

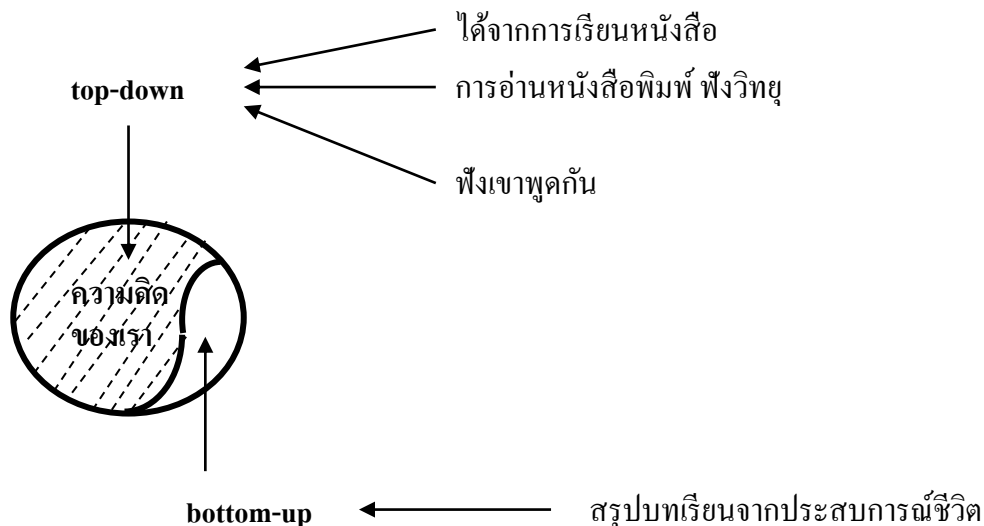
7. ความจำเป็นที่จะต้องทำการวิเคราะห์-สังเคราะห์คนอื่นๆ

/ งาน / สังคม / และ ตัวเอง

เวลาเราทำงานอยู่ใน CCTD นี้ เวลาพูดว่า "วิเคราะห์" เรามักไม่ได้หมายความว่าถึงการนั่งวิเคราะห์อยู่ตามลำพังคนเดียว ส่วนมากเราจะหมายถึงการวิเคราะห์-สังเคราะห์ร่วมกัน ในการทำงาน เวลาที่เราวิเคราะห์คนเดียวก็มักจะไม่มีปัญหา แต่เวลาที่เราร่วมกันวิเคราะห์เป็นกลุ่ม เรา จะพบปัญหาอุปสรรคต่างๆมากมาย ทั้งนี้เพราะหลายคนก็หลายกรอบความคิด หลายจุดยืน หลาย แรงจูงใจ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เรายังคงยืนยันในหลักการที่ว่า "จำเป็นจะต้องมีการทำการทบทวน ไตร่ตรองร่วมกัน" (ที่ภาษาของเราเรียกว่า group reflection) เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังความจำเป็นที่ จะต้องวิเคราะห์-สังเคราะห์ร่วมกันก็คือ

7.1 แหล่งกำเนิดที่มาของความคิด

ความคิดทั้งหมดที่อยู่ในหัวสมองของเราตอนนี้ มีแหล่งที่มาจาก 2 แหล่ง แหล่งแรกเป็น ความคิดซึ่งเรารับมาจากคนอื่น ที่เราเรียกว่า top-down ความคิดนี้เรา adopt มาจากคนอื่น ๆ เวลาเรา เรียนหนังสือ เราอ่านหนังสือ เราฟังวิทยุ แม้แต่การวิเคราะห์ต่างๆ ก็ล้วนแต่เป็นความคิดที่วิเคราะห์ มาสำเร็จรูปเรียบร้อยแล้ว อีกแหล่งหนึ่งเป็นความคิดที่เกิดจากการไตร่ตรอง สรุปบทเรียนจาก ประสบการณ์ชีวิตของตัวเอง เป็นแหล่งความรู้แบบ bottom-up แต่ในความเป็นจริงแล้ว สัดส่วน ของความรู้ของเราจะมาจากแหล่งแรกเป็นส่วนใหญ่

ตามปกติ เราจะแบ่งประเภทของข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท คือ

(1) ข้อเท็จจริง (fact) เป็นข้อมูลที่เกิดมาจากสภาพความเป็นจริง เช่น ถ้าวันนี้ฝนตก ข้อมูลที่ว่า "วันนี้ฝนตก" ก็เป็นข้อเท็จจริง

(2) ความคิดเห็น (opinion) เป็นปฏิกิริยาทางความคิดที่ใครคนใดคนหนึ่งมีต่อข้อเท็จจริง เช่น "วันนี้ฝนตกหนัก" คุณสมศักดิ์คิดว่า "ฝนที่ตกวันนี้ ตกหนัก"

(3) การวินิจฉัยประเมินค่า (value judgement) หลังจากที่มีความคิดเห็นแล้ว ก็มีการประเมินคุณค่าตามหลังความคิดเห็นนั้นอีกที "ฝนตกหนักอย่างนี้ดีแล้ว จะได้คลายความร้อน"

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว ความรู้ความคิดที่อยู่ในหัวสมองของเรา นั้น มักจะได้มาจากการ adopt ของคนอื่น ทั้งนี้เพราะชีวิตของคนเราตั้งแต่เด็กจนเติบโต เราต้องเดินผ่านสถาบันทางสังคมขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่บ้าน โรงเรียน เพื่อน ศาสนา สื่อมวลชน ที่ทำงาน ฯลฯ ในแต่ละสถาบันเหล่านี้แหละที่จะถ่ายทอด อบรม ปลุกฝังบรรดาความคิดต่างๆ ให้กับเรา ในกระบวนการนี้ เราจะมองเห็นการค่อยๆ เปลี่ยนประเภทของข้อมูลอย่างไม่รู้สึกรู้สึ เช่น ความคิดเห็นของพ่อแม่เราก็จะกลายเป็นข้อเท็จจริง (พอเชื่อว่าลูกต้องเรียนวิวะ) หรือการวินิจฉัยประเมินค่าของสังคม ก็ได้กลายมาเป็นข้อเท็จจริง "มีเงินก้นบึ้งเป็นน้อง มีทองก้นบึ้งเป็นพี่" ความคิดแบบ opinion ที่ได้กลายมาเป็น fact บางอย่างนี้เป็นอันตรายมาก เช่น ความคิดที่ว่า "ชาวนาขี้เกียจ โกง ยาจน ตาดีตาสา ลูกเขย" "คนอีสานโง่ เป็นบักเลี้ยว" ดังนั้น วิธีการวิเคราะห์เพื่อสร้างสำนึกก็คือการเริ่มต้นด้วย fact และให้ความคิดนั้นมาจาก bottom up เช่น คำถามที่ว่า "ชาวนาไทยขี้เกียจ" ก็ถามตัวชาวนาแหละว่า วันหนึ่งทำงานกี่ชั่วโมง ปีหนึ่งทำงานกี่วัน

ปกติในสังคมจะมีกระแสความคิดหลายๆ กระแสเกิดขึ้นในสังคม ส่งเสริมกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ที่สำคัญก็คือ เจ้าของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความคิดนั้นจะต้องมีโอกาสตรวจสอบความคิดที่เกี่ยวข้องกับตัวเองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะทุกวันนี้สถาบันสังคมมีความโน้มเอียงที่จะมีแต่กระแส

ความคิดหลักอยู่เพียงกระแสดียว อันที่จริง มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการคิดทบทวนไตร่ตรองด้วยตัวเอง แต่สิ่งที่เขาขาดก็คือ โอกาส เวลา และวิธีการ โดยเฉพาะคนยากจน จะไม่มีเวลาทบทวนไตร่ตรองประสบการณ์ชีวิต ทั้งนี้เพราะปัญหาเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวัน (พรุ่งนี้จะกินอะไร จะหาเงินที่ไหนมาส่งคอกเบี้ย) เป็นเครื่องบีบรัดมิให้มีโอกาสทบทวนชีวิต

ด้วยเหตุนี้ บทบาทของการ reflection จึงสำคัญที่สุด เราจะเห็นว่าในแวดวงศาสนาทุกศาสนาจะจัดโอกาสให้คนได้ทบทวนชีวิตตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการสวด การรำพึง การเจริญชีวิต การสวดก่อนกินข้าว ช่วยให้เราทบทวนที่มาของข้าว ได้กินข้าวอย่างมีสำนึก แทนที่จะกินตามความคิดที่ adopt จากคนอื่นมา (กินต้องอร่อย ต้องมีคนตักตัก บรยากาศโอโง่ง) เราจึงควรจัดสัดส่วนในความคิดของเราให้มาจาก bottom up ให้มากขึ้น เพื่อความเป็นอิสระ เป็นไทแก่ตัวเองทางความคิด

7.2 แต่ละคนมีความแตกต่างกัน แต่สามารถสร้างเอกภาพท่ามกลางความหลากหลายได้

เนื่องจากภาพของสังคม ภาพของปัญหาที่มีอยู่ในหัวสมองคนแต่ละคนไม่เหมือนกัน แม้แต่เหตุผลที่เราเข้ามาเกี่ยวข้องรับผิชอบภารกิจของสังคม (why we involved) ก็แตกต่างกัน กล่าวคือทุกคนมี subjective perspective ต่อตัวเอง ต่อชุมชน ต่อหน่วยงาน ต่อสังคม ต่อภารกิจ แต่เราสามารถทำงานร่วมกันได้ โดยที่การวิเคราะห์ร่วมกันจะช่วยให้เกิดการตกลงร่วมกัน แสวงหาจุดร่วมกันได้

ตามปกติเวลาที่เริ่มต้นด้วยความคิดที่แตกต่างกันแล้ว เวลาลงมือทำกิจกรรม เนื่องจากแต่ละคนทำงานคนละอย่างอยู่แล้ว จะทำให้ร้อยแยกทั้งแนวคิดและแนวปฏิบัติต่างออกจากกันมากขึ้น ทุกที เราจึงจำเป็นต้องหามาตรการประสานแนวคิด วิธีหนึ่งที่ใช้ได้คือการเสวนา (dialogue) คือการพลิกแง่มุมมองให้แก่คนอื่นอย่างน้อยเป็นบันไดขั้นแรกที่จะก้าวไปสู่การยอมรับ และในระยะยาวเมื่อความเป็นจริงได้พิสูจน์ ก็จะก้าวไปสู่ขั้นการเห็นด้วยกับความคิดที่สอดคล้องกับความเป็นจริง

เทคนิคอีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยในการเสวนา ก็คือหลักการที่ได้กล่าวไปแล้ว 2 หลัก คือต้องเปลี่ยนจากการใช้ opinion มาเสวนากัน เป็นการใช้ fact มาเสวนา แล้วการสร้าง opinion & value judgement จะได้มีพื้นฐานมาจาก fact ฉะนั้น opinion และ judgement ของเราจะเอื้ออำนวยและถกเถียงกันได้ไม่สิ้นสุด แต่ fact จะช่วยเป็นพื้นฐานและเป็นกรอบของเรา หลักประการที่สองคือ จะทำให้ความคิดของเรามาจาก bottom up ไม่ใช่ top down ด้วยการ adopt ความคิดเห็นของคนอื่นมาใช้

ในการใช้ fact นั้นสิ่งหนึ่งที่ผู้วิเคราะห์-สังเคราะห์อย่าลืมเลือน ก็คือการเชื่อมภาพที่กระจัดกระจายทั้งหลายให้สัมพันธ์กัน เพื่อจะให้เกิดความหมายและเกิดความเข้าใจ ทุกวันนี้เรารับรู้สรรพสิ่งต่างๆอย่างไม่เชื่อมโยงกัน และ take it for granted เช่น ข่าวน้ำ 1 ของหนังสือพิมพ์ลงข่าวนักเรียนอีสานต้องลาครูไปขอทาน แต่ในหน้า 10-11 ก็มีภาพโฆษณาเด็กลดความอ้วน ถ้าเราจับภาพ

ทั้งสองมาเชื่อมโยงกัน เราก็จะเห็นว่าสังคมเราขาดความสมดุลพอดีมากเกินไปแล้ว

7.3 การวิเคราะห์กับการมีส่วนร่วม

นี่เป็นคุณสมบัติที่เด่นอีกประการหนึ่งของการวิเคราะห์ คือสามารถเพิ่มพูนการมีส่วนร่วมได้มากขึ้น ก่อนอื่นจะกล่าวถึงขั้นตอนและพัฒนาการของการวิเคราะห์สักเล็กน้อย (รายละเอียดจะกล่าวในตอนต่อไป)

ขั้นแรก: เราจะรับการวิเคราะห์มาจากคนอื่น เช่น อ่านงานของนักวิชาการว่า "สังคมไทยเป็นอย่างไร"

ขั้นสอง: เราจะเริ่มทำการวิเคราะห์ของเราเอง เช่น นึกถึงจะมีผลมาถึงงานพัฒนาในศูนย์ฯ เราได้อย่างไร

ขั้นสาม: เราจะทำให้คนอื่น (พนักงาน/ชาวบ้าน) ร่วมวิเคราะห์กับเราหรือช่วยให้เขาวิเคราะห์ได้ด้วยตัวเองได้อย่างไร เช่น ธนาคารข้าวช่วยเหลือปัญหาของหมู่บ้านเราได้อย่างไร

ตามปกติในฐานะผู้อำนวยความสะดวก (หรือไม่ว่าใครก็ตาม) ทุกคนจะต้องเริ่มต้นด้วยขั้นแรกก่อนเสมอ เราจะต้อง adopt ความคิดจากที่อื่นๆ และเวลาเราทำงานกับชาวบ้าน เราก็จะส่งมอบการวิเคราะห์ให้ชาวบ้าน adopt ต่อไปอีกทีหนึ่ง อันที่จริง การรับความคิดบางอย่างจากคนอื่นไม่ใช่สิ่งที่เลวร้ายอะไร เพียงแต่ว่าในบางกรณีมันไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของเรา ขึ้นต่อไป เราจึงต้องค้นคว้าที่จะทำการวิเคราะห์ของเราเองบ้าง ซึ่งบางกรณีอาจจะเป็นเพราะความจำเป็น เนื่องจากหัวข้อหรือประเด็นที่เฉพาะเจาะจงจริงๆ เราคงจะอาศัยการวิเคราะห์ของคนวงนอกไม่ได้ทั้งหมด เมื่อตัวเราวิเคราะห์ได้เองบ้างแล้ว ทีนี้เราก็สามารถจะตรวจสอบความถูกต้องในการวิเคราะห์ของคนอื่นได้บ้าง ขั้นตอนสุดท้ายที่ค่อนข้างจะยากที่สุด (โดยเฉพาะถ้าเราอยู่ในสถานภาพที่สูงส่ง และเป็นที่ยอมรับนับถือแบบพระสงฆ์) ก็คือ จะทำอย่างไรให้คนที่แวดล้อมตัวเรา เริ่มจากส่วนที่ใกล้ที่สุดคือเพื่อนพนักงานไปได้ออกไปเรื่อยจนถึงระดับชาวบ้าน ตอนนี้ แทนที่เราจะส่งเนื้อหาหรือผลสรุปของการวิเคราะห์สำเร็จรูปไปให้ (substance) เราก็ต้องส่งเครื่องมือหรือวิธีการ (method) ไปให้เขาแทน

ลองดูความแตกต่างระหว่างการให้เนื้อหากับการให้วิธีการจากระบบการแพทย์ 2 ระบบ คือแพทย์สมัยใหม่กับแพทย์แผนโบราณ เวลาเราไปปรึกษากับหมอแผนปัจจุบัน ตั้งแต่ต้นจนจบ หมอจะทำการวิเคราะห์สำเร็จรูปคือการได้ยามากิน ในทางตรงกันข้าม หมอแผนโบราณ โดยเฉพาะพวกหมอตำแย เขาจะมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ร่วมกับคนไข้อย่างมาก อย่างหมอตำแยจะทำงานโดยมีหลักการว่า "ผู้เป็นแม่นั้นจะเป็นผู้คลอด ส่วนตัวหมอนั้นเป็นเพียงผู้สนับสนุน" เพราะฉะนั้น การตัดสินใจว่าจะคลอดที่ไหน คลอดเมื่อไหร่ อย่างไร ผู้เป็นแม่จะตัดสินใจ ส่วนหมอสูติแพทย์นั้นจะเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องการคลอดทั้งหมด

ในการทำงานร่วมกับศูนย์ฯบางแห่ง เราได้พบประสบการณ์ว่า ชาวบ้านที่ร่วมกันทำธนาคารข้าวหลังจากที่ข้าวพอกินแล้วในธนาคาร มักจะคิดถึงการเอาข้าวไปช่วยเหลือคนอื่นตลอดเวลา เมื่อมองดูจากสายตาคนภายนอกแล้ว คงเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจ เพราะเป็นการเดินสวน

ทางกับค่านิยมปัจจุบัน ที่เมื่อมีพอกินแล้วก็อยากจะให้มีมากขึ้นๆ เพื่อ "ตัวกู ของกู" มีข้าวแล้วก็อยากได้ส้ม ได้ไฟฟ้า ได้ทีวี ได้ตู้เย็น ฯลฯ การที่จะคิดถึง "การมี" ของคนอื่นข้างนั้นเป็นเรื่องยากลำบาก ภายใต้ภาวะการณ์ปัจจุบัน ถ้าเราจะวิเคราะห์หาคำตอบที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ของศูนย์นี้ก็อาจจะมีหลายคำตอบ

บางคนอาจจะใช้ทฤษฎีว่า "ชาวบ้านที่มาอยู่ในศูนย์นี้เป็นคนดืมน้ำใจ" (ใช้ทฤษฎีคนดี) คำตอบนี้มีส่วนถูกแต่ไม่ทั้งหมด เพราะชาวบ้านกลุ่มนี้ เวลาทำโครงการกับคนอื่นก็อาจจะเคยเห็นแก่ตัว และถ้าเราบอกว่า ชาวบ้านที่ศูนย์นี้ดี ก็แปลว่า ชาวบ้านที่อื่นไม่ดีเช่นนั้นหรือ บางคนก็อาจใช้ทฤษฎีว่าเจ้าหน้าที่ศูนย์แห่งนั้นเป็นคนเก่ง (ใช้ทฤษฎีคนเก่ง) ข้อนี้ก็คงไม่จริงไปทั้งหมด เพราะในอดีต เจ้าหน้าที่ศูนย์แห่งนี้ก็ทำงานล้มเหลวผิดพลาดมากมาย ท่ามกลางคำตอบทั้งหลายเหล่านี้ มีตัวแปรตัวหนึ่งที่คิดว่ามีส่วนอย่างแน่นอน คือ การวิเคราะห์ร่วมกัน

ในทางปฏิบัติ หลังจากที่ทำกิจกรรมเสร็จแล้วก็เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว เช่น ทำธนาคารข้าว ทางศูนย์ก็ได้จัดให้มีการศึกษาร่วมกัน โดยนำชาวบ้านจากหลายๆหมู่บ้านมาวิเคราะห์ปัญหาของแต่ละชุมชน หลังจากทีวิเคราะห์แล้ว ทุกชุมชนก็จะเห็นว่า "อ้อ มิได้มีแต่ชุมชนเราเท่านั้นที่มีปัญหา แต่ปัญหาของเรานั้นเป็นปัญหาร่วม ชาวบ้านก็จะได้ข้อสรุปด้วยตัวเองว่า เมื่อเป็นปัญหาร่วม เราก็จะแก้ไขตามลำพังคนเดียวไม่ได้ แต่จะต้องมีเพื่อน และในการเป็นเพื่อนนั้น เราจะต้องเป็นฝ่ายเริ่มต้นให้เขาก่อน นอกจากนั้น ปัญหาในชุมชนของเรามีตั้งหลายอย่าง ลำพังแค่การทำธนาคารข้าวเท่านั้น คงจะไม่เพียงพอ เราจึงจำเป็นต้องศึกษากิจกรรมอื่นๆที่จะแก้ปัญหาอื่นๆไปด้วย จากการที่ทำการศึกษาร่วมกันดังนี้ ก็จะทำให้ชาวบ้านรู้จักมีส่วนร่วมในการวางแผนทำกิจกรรมอย่างอื่นๆ

อันที่จริง ถึงแม้เราจะไม่ได้ทำการวิเคราะห์ร่วมกัน หากว่าทางศูนย์บอกกับชาวบ้านว่า เมื่อทำกิจกรรมธนาคารข้าวพอกินแล้ว ให้นำไปแบ่งปันกับหมู่บ้านด้วย ในแง่การกระทำแล้ว ชาวบ้านอาจจะทำตามที่ศูนย์ต้องการ แต่ในแง่สำนึกและความหมายของการกระทำแล้วจะต่างจากกรณีแรกมาก เพราะการกระทำนั้นเกิดมาจากความคิดของบุคคลภายนอก มิได้เกิดมาจากการสรุปความเป็นจริงและความจำเป็นด้วยตัวเอง ดังนั้น หากเราต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมทั้งระดับการคิดและการกระทำ ก็ควรที่จะทำการวิเคราะห์ร่วมกัน

คุณูปการของการวิเคราะห์ร่วมกันยังมีผลมาจากเรื่อง group dynamic ดังนี้คือ

(1) ตามหลักจิตวิทยา หากคนเราต้องเผชิญปัญหาแต่ตามลำพังคนเดียว ปัญหานั้นจะมีลักษณะเป็นปัญหาส่วนตัว (เป็นปัญหาของแต่ละชุมชน) และค่อนข้างเป็นปัญหาทางจิตใจ (psychological problem) แต่เมื่อใดที่เราได้มีโอกาสเล่าปัญหาของแต่ละคนให้กันและกันฟัง ปัญหาอาจแปรเปลี่ยนธรรมชาติจากปัญหาส่วนตัวไปเป็นปัญหาร่วมกัน กลายเป็นปัญหาสังคม (social issues) เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่อยากจะให้คนแก้ปัญหาในลักษณะที่เป็นปัญหาสังคม ก็ต้องห้ามการรวมกลุ่ม

(2) ในขณะที่ข้อแรก การเข้ากลุ่มทำให้เกิดการรับรู้ปัญหาร่วมกันนั้น ในข้อสองนี้ นอกจากจะเห็นปัญหาร่วมกันแล้ว ยังทำให้เกิดพลังร่วมกันในการแก้ปัญหาอีกด้วย เวลาเราต้องเผชิญหน้ากับปัญหาตามลำพังนั้น มีหลายครั้งที่เรารู้สึกท้อแท้หุดหู่ แต่เมื่อใดที่เรารวมกันเป็นกลุ่ม จะก่อเกิด "พลัง" บางอย่างขึ้นมา เพราะฉะนั้น กลุ่มจะมีคุณสมบัติพิเศษบางอย่างที่ปัจเจกบุคคลไม่มี ตัวอย่างเช่น ไม่ไผ่เล็ๆแต่ละอัน 10 อัน ถ้าแยกกันอยู่เราจะหักได้หมดทั้ง 10 อัน แต่ถ้ามามัดรวมกัน เราจะหักไม่ได้ เพราะมัดไม้ไผ่จะมีคุณสมบัติพิเศษ คือ "ความแข็งแกร่ง" เพิ่มขึ้น ฉะนั้น ฉะนั้น จึงมีคำกล่าวที่ว่า "อยู่ในกลุ่ม เราจึงรอด"

8. เอกลักษณะของการวิเคราะห์จากจุดยืนของนักพัฒนา

ตอนนี้งานพัฒนาเรากำลังอยู่ในยุคที่ต้องหยิบยืมเครื่องมือจากที่ต่าง ๆ มาใช้ เช่น การศึกษา เราก็ต้องยืมมาจากโรงเรียน งานวิจัยเราก็ต้องยืมมาจากมหาวิทยาลัย การวิเคราะห์สังเคราะห์ก็จะเป็นเครื่องมือของนักวิชาการ ปัญหาอย่างหนึ่งก็คือ เวลาเราหยิบยืมเครื่องมือต่างๆเหล่านี้มาใช้แล้ว เราได้วางเป้าหมายและมีทัศนคติอย่างไรต่อเครื่องมือเหล่านี้ หรือถามอีกนัยหนึ่งว่า อะไรเป็นเอกลักษณ์พิเศษสำหรับนักพัฒนาในการใช้เครื่องมือเหล่านี้

ในที่นี้ เราจะรวบรวมเอกลักษณ์ของการวิเคราะห์-สังเคราะห์จากจุดยืนของนักพัฒนาได้ดังนี้

8.1 เราได้วิเคราะห์-สังเคราะห์เพียงเพื่อจะรู้จักและทำความเข้าใจ แต่เราวิเคราะห์เพื่อจะเอา มาใช้งานมาทำงาน นี่เป็นเอกลักษณ์อันแรก คือเราได้วิเคราะห์เพื่อจะเข้าใจปัญหาเท่านั้น แต่เพื่อจะได้เปลี่ยนแปลงปัญหานั้นด้วย แม้ว่าเวลาวิเคราะห์ปัญหา เราจะเห็นว่าปัญหานั้นมันใหญ่ หากแต่ถ้าเรายึดหลักการของนักสังคมวิทยาชื่อ Mr.Charles Cooley ซึ่งกล่าวว่า "บรรดาสถาบันต่างๆจะอยู่ไม่ได้เลย หากมาตรฐานคุณค่าธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ไม่ได้เชื่อมโยงให้ไปถึงกลุ่มปฐมภูมิ (primary group) ซึ่งหมายถึงกลุ่มเล็กๆที่มีความใกล้ชิดและมีประสบการณ์โดยตรงกับบุคคล" เพราะฉะนั้น เวลาเราวิเคราะห์สังคมขนาดใหญ่ วิเคราะห์ค่านิยมใหญ่ๆในสังคม ความคิดเหล่านี้ถึงที่สุดแล้วมันต้องถ่ายทอดไปสู่ปัจเจกบุคคลโดยผ่านสถาบัน โดยผ่านกลุ่มเล็กๆที่เป็นกลุ่มปฐมภูมิ เช่น กลุ่มเพื่อนร่วมงานที่มีความใกล้ชิดกันโดยตรง เพราะฉะนั้น ในทางกลับกันเวลาเราต้องการแก้ไขปัญหาก็จะอาศัยกลุ่มเล็กๆ เช่น กลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มเยาวชนเหล่านี้แหละเป็นจุดเริ่มต้น วิธีการแบบนี้ก็เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดในประวัติศาสตร์ บุคคลที่แก้ไขสังคมให้เจริญงอกงามล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มเล็กๆ แต่มีความยึดมั่นอย่างจริงจังถึงสิ่งที่ตัวกระทำ พระเยซูเริ่มต้นจากสานุศิษย์ 13 คน พระพุทธเจ้าเริ่มต้นจากปัญจวัคคีย์ทั้ง 5

ความจริงแล้วข้อเท็จจริงระดับ macro จะส่งผลกระทบต่อเราที่อยู่ micro เสมอแม้ว่าเราจะไม่สำนึกก็ตาม เพราะฉะนั้น เวลาเราเริ่มต้นแก้ปัญหาในระดับ micro ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อระดับ macro เช่นกัน เวลาเราวิเคราะห์ปัญหาเหมือนเราสำรวจว่าข้าวทั้งจานมีมากน้อยแค่ไหน แต่ทว่าเวลา

ลงมือแก้ปัญหา เราก็ต้องเริ่มต้นด้วยการกินเข้าไปทีละคำ หลักการสำคัญในที่นี้ก็คือ สำหรับระดับความคิดแล้ว ขอให้เรามีทักษะ มีการรับรู้กว้างไกล เหมือนเวลาเราฝัน ขอให้เอื้อมมือคว้าดวงดาว แต่ทว่าเวลาที่เรามือปฏิบัติ ขอให้เท้าทั้งสองเหยียบติดดินอยู่เสมอ นี่คือภาพอุปมาอุปไมยของการประสานกันระหว่างแนวคิดกับแนวปฏิบัติให้เชื่อมต่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในระยะเริ่มแรกอย่าเพิ่งสนใจกับมิติเชิงปริมาณมากนัก เพราะมิติด้านคุณภาพเป็นมิติที่เราค่อนข้างจะมองข้ามในสังคมเชิงปริมาณเช่นปัจจุบัน คนๆเดียวถ้ามีคุณภาพจริงๆแล้ว บางทีดีกว่าคนเป็นร้อยคน เราถือสโลแกนว่า "เล็กแต่แข็งแกร่ง"

8.2 เรายึดหลักการของนักสังคมวิทยาอีกท่านหนึ่งคือ George Herbert Mead ที่กล่าวว่า "การคิดกับการทำนั้น ต้องให้สัมพันธ์กันและกันโดยตลอด" กระบวนการ Action-Reflection-Action ของ CCTD ที่วางอยู่บนพื้นฐานนี้ คือมิติของการคิดนั้น ต้องให้มีสัดส่วนของการทำแทรกอยู่ภายใน คือ "คิดเรื่องที่ทำได้" (practical) และในส่วนของการทำนั้นต้องมีการคิดสอดแทรกอยู่ คือ "ทำอย่างรู้จักใช้หัวคิด" (มีทฤษฎีชี้นำ) Mead เน้นว่าสังคมปัจจุบันนี้ การคิดและการทำถูกจับให้แยกออกจากกัน คนที่คิดมากไม่ต้องลงมือทำ ส่วนคนที่ต้องทำ มักไม่ค่อยมีเวลาคิดหรือคิดไม่เป็น เราต้องพยายามประสานปรองดองสองสิ่งนี้เข้าด้วยกัน (แนวคิด doing theology ก็เป็นความพยายามอันหนึ่ง) แนวโน้มที่ไม่ดีอีกอันหนึ่งก็คือ เรื่อง "การพูด" คือเกิดการสร้างภาพหลอนว่า "ทุกอย่างที่พูดจะทำได้ หรือเพียงแค่พูด ก็ราวกับว่าได้ลงมือทำไปแล้ว" เช่น คนที่ท่องบทสวดธรรมได้ทั้งหมด แต่ยังไม่ได้ทำเลย ในแง่นี้ วัฒนธรรมชนบทยังมีร่องรอยที่ดีหลงเหลืออยู่คือ ยกย่อง "คนพูดจริง ทำจริง"

8.3 ลักษณะครบวงจรของการวิเคราะห์: จากเอกลักษณ์ของการวิเคราะห์ของนักพัฒนาที่ต้องประสานมิติต่างๆ คือ ระหว่าง micro กับ macro ระหว่างการคิดกับการกระทำ ทำให้การวิเคราะห์แบบนี้จะต้องมีลักษณะ "ครบวงจร" 4 ขั้นตอน คือ:

- (1) การวิเคราะห์หาสาเหตุ (cause) ของปัญหา ยิ่งสาวไปได้ลึก ก็ยิ่งแก้ปัญหาได้ระยะยาว
- (2) การวิเคราะห์จากวิธีการที่จะแก้ปัญหานั้น ตัวอย่างของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนในส่วนของวิธีการแก้ปัญหานี้เราจะดูจาก 2 ส่วน คือ ส่วนแรก เน้นวิธีการที่ชาวบ้านเคยใช้กันมาก่อน อันนี้เป็นการวิเคราะห์ที่ขยายทั้งมิติ space และ time เช่น เวลาเราถามชาวบ้านว่า แต่ก่อนตอนยังไม่มีศูนย์ฯ หากอดข้าวชาวบ้านเคยทำอะไร แล้วทำไมปัจจุบันจึงทำอย่างนั้นต่อไปไม่ได้ (พยายามหาบริบท) ส่วนที่สองมาจากส่วนของเรา ที่จะมียุทธศาสตร์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จากประวัติศาสตร์การทำงานของ CCTD แต่ก่อน เราเคยโน้มเอียงไปในส่วนที่สองมากเกินไป ปัจจุบันเรากำลังพยายามสร้างสมดุลย์โดยการประสานความสามารถของชาวบ้านและของเราเข้าด้วยกัน และวิธีการแก้ปัญหานี้คงต้องเป็นการประสานวิธีการ (ยุทธวิธี) หลายๆวิธีการเข้าด้วยกันอย่างมีแผนงานและขั้นตอน ที่เรียกว่ายุทธศาสตร์ เหมือนเวลาเราวางแผนเล่นฟุตบอล
- (3) การวิเคราะห์หาขุมพลัง หรือหากกลุ่มคนที่จะเป็นผู้แก้ปัญหานั้น โดยทั่วไปแนวทาง

ของ CCTD จะเน้นหนักที่กลุ่มคนจนหรือผู้ด้อยโอกาสเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม เราก็คงไม่อาจจะแบ่งแยกคนโดยอาศัยแต่มิติทางด้านเศรษฐกิจ (รวย ปานกลาง จน) เท่านั้น เวลาเราใช้มิติด้านวัฒนธรรมมาควบคู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นไหน มิติฐานะความเป็นอยู่อย่างไร แต่ถ้าเป็นผู้มีน้ำใจดี มีศีลธรรม ก็เป็นขุมพลังของการแก้ปัญหาได้ ฉะนั้น ในขณะที่เน้นหนักคนจนและผู้ด้อยโอกาส ก็ต้องประสานความร่วมมือจากผู้มีน้ำใจดีมีส่วนร่วมด้วย

ในความหมายที่กว้างขวางออกไปของคำว่า "ขุมพลัง" (resource) นอกจากจะหมายถึงกลุ่มบุคคลแล้ว เรายังอาจจะหมายถึง "มรดกทางศาสนาและวัฒนธรรม" ที่มีอยู่ในชุมชนนั้น เช่น คุณค่าความเพียรทน ความซื่อสัตย์ ความสมถะรู้จักพอ คุณค่าเหล่านี้เป็นขุมพลังที่สำคัญของการทำงานพัฒนาร่วมกัน และเมื่อเราพัฒนาร่วมมือทำงานกับชาวบ้าน เราก็มีโอกาสได้พัฒนาตัวเราอย่างมากจากขุมพลังเหล่านี้

(4) การวิเคราะห์เพื่อดำเนินการให้ขุมพลังนั้นปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหา ก็ได้แก่ ขั้นตอนที่สรุปรวมทุกอย่างให้เป็นขั้นตอนปฏิบัติ หลังจากปฏิบัติแล้วก็พิจารณาไตร่ตรองแก้ไข แล้วก็ลงมือปฏิบัติซ้ำอีกเป็นวัฏจักรเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ขั้นตอนการลงมือดำเนินการนี้ บางทีคนสมัยใหม่เรามีการ "ติดคุกทางความคิด" อยู่อย่างหนึ่ง คือ เวลาที่เราคิดว่า "ความคิดเรายังไม่ชัดเจน เราจะไม่กล้าลงมือทำอะไรเลย ต้องคิดวิเคราะห์ ต้องมีทฤษฎีให้ชัดเจนหมดทุกอย่างเสียก่อน จึงจะลงมือทำ" การติดคุกอย่างนี้ทำให้ทำอะไรไม่ค่อยได้เหมือนกัน เพราะยังไม่ลงมือทำอะไร ก็ยังไม่มีความรู้ไปสู่ความคิดที่ชัดเจน เราจึงควรปรับวิธีคิดใหม่ว่า "ถ้าคิดอะไรยังไม่ค่อยเข้าใจแจ่มแจ้งแทงตลอด ให้เริ่มต้นลงมือทำอะไรไปบ้าง ทำๆไปแล้ว อาจจะช่วยให้ความคิดชัดเจนดีขึ้น โดยเฉพาะถ้าทำไปคิดไปอยู่ตลอดเวลา ไม่สักแต่ว่าทำเท่านั้น" ตัวอย่างความคิดนี้ มาจากประวัติศาสตร์การแสวงหาความรู้ของมนุษยชาติที่เรียกว่า ความรู้ที่ได้มาจากการสรุปบทเรียนของการปฏิบัติ เช่น คนเรากินข้าวก่อน (ปฏิบัติก่อน) ก่อนที่จะรู้ว่าข้าวมีส่วนผสมคาร์โบไฮเดรตและอะไรต่อมิอะไร (ความรู้ทางทฤษฎี)

อาจมีคำถามโต้แย้งว่า วิธีคิดเช่นนี้จะไม่เป็นการสุ่มเสี่ยงเกินไปหรือ อันที่จริงอะไรที่เราทำกันอยู่ทุกวันนี้ มันไม่ค่อยจะมีผลถึงเป็นตายเท่าใดนัก เรากลัวมันไปเองมากกว่า เป็นส่วนหนึ่งของความคิดที่เรา adopted มาจากคนอื่นเหมือนกัน ที่สอนให้เราไม่ค่อยกล้าเสี่ยง จิตใจในการเสี่ยงและความเฉลียวฉลาดในการเสี่ยงลดน้อยลงไปมาก อันที่จริงถ้าเราเสี่ยงบ่อยๆ เราจะเริ่มเรียนรู้ เราจะรู้โอกาสและความเป็นไปได้ที่จะไม่พลาด อันที่จริง ไม่มีใครเคยเล่นฟุตบอลได้โดยไม่ล้ม เพราะฉะนั้น ประเด็นปัญหาของเราไม่ใช่อยู่ที่ว่า "จะเล่นฟุตบอลอย่างไรไม่ให้ล้ม" แต่อยู่ที่ว่า "จะล้มอย่างไรจึงจะไม่ให้เจ็บ" ความคิดที่เรามีอยู่ มันเดินสวนทางกับความเป็นจริง เราอยากจะค่อยๆ โดยไม่เป็นฝ่ายถูกชกเลยยอมเป็นไปไม่ได้ การแก้ปัญหาก็เหมือนกับการเล่นกีฬาทั้ง 2 อย่างที่ยกตัวอย่างมา ความคิดที่ไม่กล้าเสี่ยง ทำให้คนไม่กล้าริเริ่มทำอะไรแบบแปลกๆใหม่ๆ เราจะทำให้แต่สิ่งที่เคยมีคนทำมาแล้ว เราจะเดินทางที่มีคนเคยเดินมาแล้ว ส่วนทางใหม่นั้น เราจะคิดว่า "ไม่มีทาง" หากวิเคราะห์ให้เชื่อมโยงกับมิติอดีต เราจะเห็นว่า "เส้นทางปัจจุบันทุกเส้นทางที่เรา กำลังเดินอยู่ทุกวันนี้ "พัฒนา" มาจาก "ไม่มีทาง" จึงเกิดเป็น "มีทาง" ขึ้นมา

9. กระบวนการวิเคราะห์แบบ STRUCTURAL-HISTORICAL ANALYSIS

เราได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นถึงวิธีการวิเคราะห์ 2 แบบคือ แนวโครงสร้าง และ แนวประวัติศาสตร์ แนวโครงสร้างคือการค้นหาองค์ประกอบย่อยๆขององค์รวมใหญ่ๆ เช่น ถ้าเราเอาหน่วยสังคมหรือหน่วยชุมชนเป็นองค์รวมใหญ่ (whole) องค์ประกอบย่อย (parts) ที่เราจะพิจารณาดูก็อาจมี

- 1) โครงสร้างย่อยด้านภูมิศาสตร์: เส้นทางคมนาคม ความอุดมสมบูรณ์ของดิน
- 2) โครงสร้างทางประชากรของชุมชน: สัดส่วนหญิงชาย อายุ
- 3) โครงสร้างอำนาจ: ระบบการปกครอง วิธีการตัดสินใจ
- 4) โครงสร้างเศรษฐกิจ: การทำมาหากิน
- 5) โครงสร้างสังคม: ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ
- 6) โครงสร้างวัฒนธรรม: ธรรมเนียมประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติ
- 7) โครงสร้างศาสนา: ความเชื่อถือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การวิเคราะห์โครงสร้างนี้มีคุณูปการตรงที่ช่วยให้เราเห็นรายละเอียดต่างๆ และการทำงานประสานกันระหว่างโครงสร้างย่อย แต่ยังมีขีดจำกัดคือค่อนข้างเป็นการวิเคราะห์ที่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะด้านกาลเวลา เหมือนเวลาเปิดหน้ารถยนต์ดู จะเห็นแต่ตัวเครื่องที่ยังไม่ได้เดินเครื่อง ดังนั้น หากเราใช้การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นการพิจารณาดูความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องในมิติของกาลเวลาเข้ามาช่วย (ในอดีตเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงมาเป็นปัจจุบันได้อย่างไร อะไรเป็นตัวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น) ก็จะช่วยลดขีดจำกัดเรื่องการหยุดนิ่งไปได้ ดังนั้น เราจึงสามารถประสานการวิเคราะห์ทั้ง 2 แนวทางเข้ามาด้วยกัน เรียกว่าการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์*

ในที่นี้จะสรุปขั้นตอนต่างๆของการวิเคราะห์แบบนี้

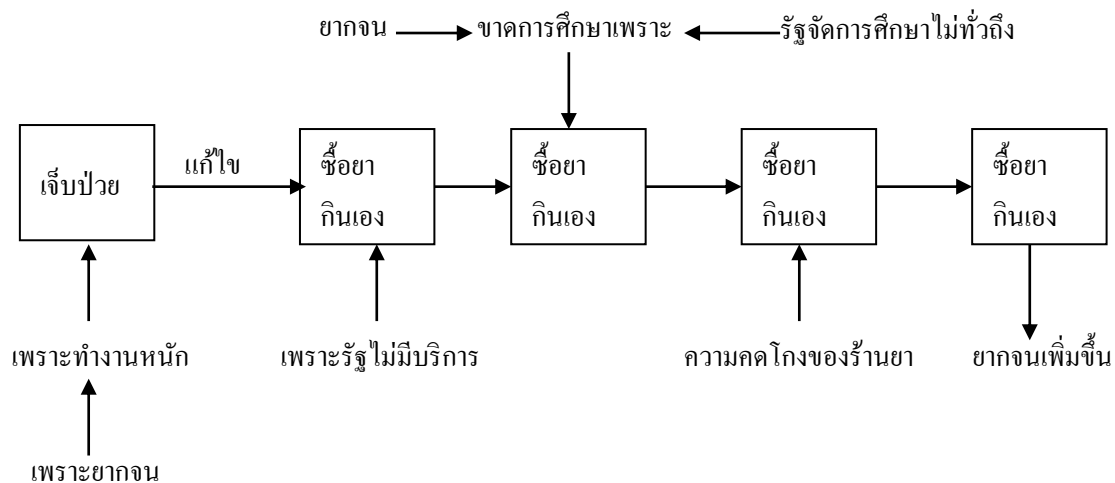
(1) การสำรวจและรวบรวมปัญหา: เวลาปฏิบัติก็ใช้คำถามชวนคิดแบบง่ายๆ ว่า "ในหมู่บ้านเรามีอะไรบ้างที่พวกเราพอใจ และอะไรที่พวกเราไม่พอใจ" เราอาจจะยกตัวอย่างบ้าง และปัญหาเหล่านั้นได้แก้ไขอะไรไปบ้างแล้ว

(2) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา: ส่วนใหญ่แล้วปัญหาในชุมชนจะมีมากมายหลายปัญหา แต่เราจะไม่สามารถจะจัดการกับปัญหาทั้งหมดได้ในเวลาเดียวกัน ดังนั้น เราจึงต้องจัดลำดับความสำคัญ (prioritize) ปัญหา การจัดลำดับความสำคัญทำได้ 2 อย่างคือ ดูว่าปัญหาอะไรสำคัญมากที่สุดสำหรับชาวบ้าน เช่น ปัญหาเรื่องขาดที่ดินทำกิน แต่ปัญหานี้จะใหญ่เกินกว่าความสามารถปัจจุบันจะจัดการได้ เพราะฉะนั้นอีกอย่างหนึ่งที่เราจะจัดก็คือ ปัญหาอะไรบ้างที่เราพอจะจัดการได้

* ดูรายละเอียดใน กาญจนา แก้วเทพ "หลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม" (เอกสารโรเนียว) สภาคทอริกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา 20 พ.ค. 2528.

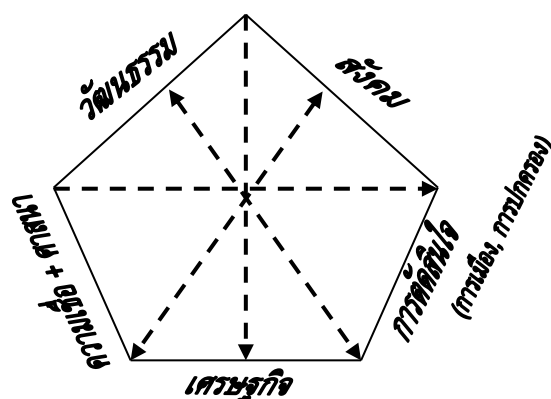
การจัดลำดับความสำคัญมีความจำเป็นมาก สำหรับการจัดระบบคิดเรื่องการวางแผนงานให้รู้ลำดับก่อนหลัง ให้รู้ความหนักเบา

(3) วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของปัญหาทั้งหมดที่กล่าวมา: เวลาเราเห็นปัญหาครั้งแรกๆ เราจะเห็นปัญหาแต่ละปัญหาอย่างกระจัดกระจาย เพราะเราเห็นในระดับปรากฏการณ์ แต่จากการวิเคราะห์เราจะเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของการเปิดปัญหา คำถามง่ายๆ ที่เราใช้ก็คือสาเหตุของปัญหาแต่ละปัญหา เช่น ปัญหาความเจ็บป่วย

การที่เห็นความเชื่อมโยงของปัญหา จะทำให้มีอุปการอย่างหนึ่งคือ เมื่อเราเริ่มแก้ปัญหาก็จุดๆหนึ่ง มันจะส่งผลกระทบไปยังจุดอื่นๆ ทำให้สามารถวางแผนกิจกรรมต่อไปได้อย่างสอดคล้องกัน

(4) การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างมิติต่างๆ ได้แก่ การจำแนกประเภทปัญหาทั้งหมดออกเป็นมิติต่างๆ คือ เศรษฐกิจ การตัดสินใจ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ หลังจากนั้นก็วิเคราะห์ว่ามิติต่างๆเหล่านี้สัมพันธ์กันอย่างไร

ตัวอย่างเช่นปัญหาความเจ็บป่วย มันเริ่มมีมิติทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่โรคบางโรคเป็นแต่กับคนรวย (เช่น โรคอ้วนเพราะกินมากเกินไป) โรคบางโรคเป็นกับคนจน (เช่น โรคขาดอาหารเพราะไม่มีกิน) ตอนจะรักษาที่มีมิติด้านการเมืองระบบการปกครองเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะการรักษาในบ้านเรามีลักษณะเป็น "สินค้า" (ต้องมีเงินซื้อ) มิได้เป็น "บริการ" (รัฐจัดสวัสดิการให้) ตัวแพทย์ที่รักษาเองก็มีเรื่องเกี่ยวกับ "ศาสนา" คือคุณธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องว่าจะมีเมตตาต่อคนไข้หรือไม่ ถ้าไม่มีเป็นเพราะระบบการให้การศึกษาแก่แพทย์แบบใหม่เป็นอย่างไร (มติดังกล่าว) เพียงแค่นี้ เราก็จะเห็นทุกมิติโยงใยกันไปหมด

การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างมิติต่างๆแม้ว่าจะค่อนข้างยากเพราะเป็นเรื่องนามธรรม แต่มีความสำคัญมาก ทั้งในระดับการรับรู้ปัญหาและระดับการแก้ปัญหา ถ้าเรามองไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่างๆ เวลาแก้ปัญหาเราก็จะมองเห็นและแก้ไขได้บางมิติเท่านั้น เช่น ถ้ามองปัญหาความเจ็บป่วยว่าเป็นเรื่องสาธารณสุขเท่านั้น ไม่เห็นเกี่ยวข้องกับมิติเศรษฐกิจ มิติการเมือง มิติความเชื่อและศาสนา เราก็จัดการแก้ไขปัญหาด้วยมิติสาธารณสุขเท่านั้น และก็จะพบว่าไม่สามารถจัดการรากเหง้าของปัญหาได้เสียทีเดียว

(5) การวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหา "ทำไมปัญหาทั้งหมดมันจึงโยงใยกันเช่นนั้น" การวิเคราะห์เท่าที่ผ่านมา เราตอบคำถามว่า "อะไร" เป็นส่วนใหญ่ ในขั้นนี้เราจะตอบคำถามว่า "อย่างไร" นั่นคือเราจะวิเคราะห์กลไก (mechanism) ที่ทำให้ปัญหาสัมพันธ์กันเช่นนั้น การวิเคราะห์กลไกก็อาจดูได้ทั้งกลไกทางประวัติศาสตร์ และกลไกด้านโครงสร้าง

ตัวอย่างของกลไกทางประวัติศาสตร์ก็เช่น แต่ก่อนทำไมพวกเราจึงไม่มีปัญหาเรื่องการอดข้าวรุนแรงอย่างนี้ ทำไมเดี๋ยวนี้จึงมีปัญหาเรื่องการอดข้าวขึ้นมา การอดข้าวไปเกี่ยวกับการปิดป่าอย่างไร ส่วนกลไกด้านโครงสร้างก็เช่น อะไรเป็นกลไกในการดำรงรักษาสภาพความเป็นหนี้สินของชาวบ้านเอาไว้ ที่จริงชาวบ้านกู้มาด้วยเงินต้นเพียง 1,000 บาท ถ้าไม่มีกลไกเรื่องดอกเบี้ยแพง บางทีชาวบ้านอาจจะมีความสามารถที่จะชดใช้คืนได้ เพราะฉะนั้น ดอกเบี้ยที่แพงมากเป็นกลไกในการรักษาสภาพหนี้สินเอาไว้

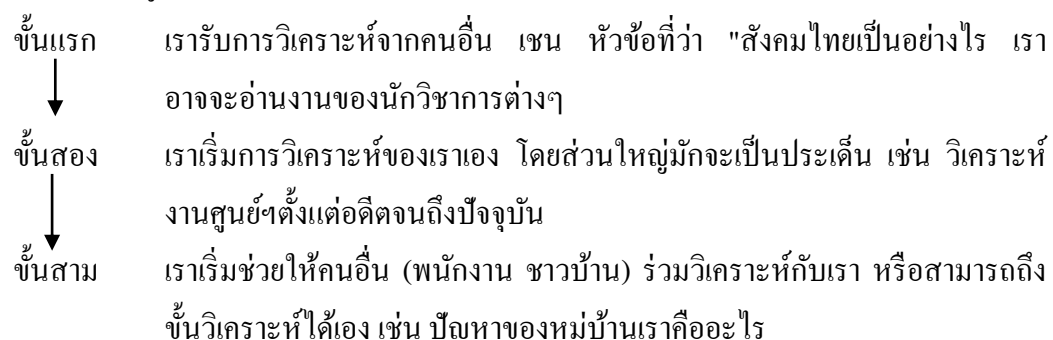
(6) การวิเคราะห์ผลได้-ผลเสีย-ใครได้-ใครเสีย (Cost-Benefit Analysis) นี่ก็เป็นการตั้งคำถามว่า "สถานการณ์ที่กำลังเป็นปัญหานั้น ใครกำลังได้ผลประโยชน์ ใครเสียผลประโยชน์ หรือเสียผลประโยชน์กันหมดทุกฝ่าย" จุดนี้ก็เป็นการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านเคยรู้ว่าในหมู่บ้านเรามีคนรวย มีคนจน แต่ไม่เคยมองเห็นความสัมพันธ์ว่าความจนของเรานั้นเกี่ยวข้องกับความรวยของเรายังไร จนกระทั่งเมื่อได้ทำกิจการธนาคารข้าวแล้วทำการไต่ตรองชี้ให้เห็นความเป็นจริงรูปธรรมที่เกิดขึ้นก็คือ ในขณะที่ข้าวในธนาคารข้าวเพิ่มมากขึ้น ข้าวในยุ้งฉางของคนรวยก็ลดน้อยลง นี่แสดงว่าปริมาณข้าวที่มีอยู่ในชุมชนยังมีเท่าเดิม แต่กลไกทางสังคมเช่น การกู้ยืม การทำธนาคารข้าว จะเป็นตัวจัดสรรว่า "ข้าวควรจะอยู่ที่ใคร" ใครควรได้หรือเสียผลประโยชน์ในระดับโลก เราก็สามารถจะใช้การวิเคราะห์แบบนี้ได้เช่นกัน

การวิเคราะห์เรื่องใครได้-ใครเสีย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักความยุติธรรมในสังคมว่า คนลงมือทำควรจะเป็นคนที่ได้รับผลตอบแทนจากน้ำพักน้ำแรงของตัวเอง เราไม่ควรให้เรื่องการสะสมทุน การมีมรดกเป็นเครื่องมือในการเอาเปรียบกันแรงคนอื่น นี่คือหลักความยุติธรรมในสังคม และหลังจากที่เราวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของปัญหาทั้งหมดแล้ว เราก็จะนำเอากิจกรรมที่ได้ลงมือทำไปบ้างแล้ว เช่น "การทำธนาคารข้าว" เข้าไปทาบ เพื่อให้ชาวบ้านได้ประมาณว่า ธนาคารข้าวได้แก้ปัญหาอะไรไปบ้างแล้ว แต่ปัญหาอะไรที่ยังไม่ได้แก้ไข และยังหลงเหลืออยู่ จากนั้นชาวบ้านก็จะคิดกิจกรรมต่างๆออกมาเอง โดยเราไม่ต้องไปกระตุ้นว่า หลังจากจบโครงการธนาคารข้าวแล้ว จะทำอะไรต่อไปอีก นี่เป็นกระบวนการที่เราได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า "การวิเคราะห์ร่วมกันทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำงาน" และหากเป็นเช่นนี้ เมื่อชาวบ้านได้เห็นภาพรวมของปัญหา การทำงานพัฒนาจะไม่กลายเป็นการทำโครงการพัฒนาที่แยกเป็นทีละส่วน ซึ่งจะเกิดปัญหาว่า "ส่งค่าควายหมดแล้ว จะทำอะไรต่อไป" แนวคิดในการทำกิจกรรมจะไหลออกมาเหมือนน้ำซึมจากบ่อทรายโดยอาศัยบทบาทของการเชื่อมโยงการวิเคราะห์ในระดับต่างๆ

มีเรื่องเพิ่มเติมเกี่ยวกับ Cost-Benefit Analysis อีกเล็กน้อยว่า หน้าที่แนวความคิดนี้เป็นแนวคิดที่มาจากวิเคราะห์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก และมีหน่วยการวิเคราะห์อยู่ที่ "ตัวเอง" หรือวิเคราะห์ว่า "ตัวเราจะได้-เสียผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจมากน้อยเพียงใด" ดังประโยคที่เราได้ยินกันอยู่ในชีวิตประจำวันว่า "อย่าทำเลย มันไม่คุ้ม/ได้ไม่เท่ากับเสีย/เราลงทุนไปเยอะแล้ว ก็ต้องเรียกทุนคืนบ้าง" แต่จากประสบการณ์การทำงานร่วมกับชาวบ้าน เราได้ข้อคิดในการขยายมิติเพิ่มขึ้นว่า ในการวิเคราะห์ของชาวบ้านนั้น เรื่องได้-เสียไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องทางวัตถุเท่านั้น แม้ว่าชาวบ้านจะเสียด้านวัตถุ เช่น เวลา อาหาร แต่เขาก็คิดว่าเขาได้ด้านความสามัคคี ความภาคภูมิใจ ความสุขใจ ศักดิ์ศรี ฯลฯ และหน่วยของการได้-เสียนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นตัวเอง แม้ว่าตัวเองจะเสีย แต่มันก็จะได้แก่คนอื่น เช่น เพื่อนบ้านหรือลูกหลาน และนี่เป็นแนวการวิเคราะห์ที่กว้างขวางขึ้นของชุมชน

10. พัฒนาการของการวิเคราะห์-สังเคราะห์

ได้กล่าวมาแล้วเล็กน้อยแล้วว่า การวิเคราะห์-สังเคราะห์นี้อาจจะมีขั้นพัฒนาการตามระดับความสามารถของผู้วิเคราะห์ได้ดังนี้

ขั้นตอนพัฒนาการดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่จะต้องผ่านไปตามลำดับ ในขั้นแรก เราจำเป็นต้องรับฟังการวิเคราะห์ของคนอื่นเสียก่อน หากไม่เคยผ่านขั้นนี้เลย เราจะสร้างแบบการวิเคราะห์จากความเลื่อนลอยและจะเป็นไปได้ยากมาก ในขั้นที่สองก็จะเริ่มมีความยากลำบากมากขึ้น และขั้นนี้จะเกิดจากภาวะที่เราสังสมเลียนแบบการวิเคราะห์ของคนอื่นมาจนมากเกินไปจนสกัดออกมาเป็นรูปแบบเป็นกรอบความคิดเฉพาะตัวอันหนึ่ง ส่วนขั้นตอนที่ยากมากที่สุดก็คือขั้นที่ 3 คือเราจะทำให้อื่นวิเคราะห์ได้อย่างไร ดังที่กล่าวมาข้างแล้วว่า ถึงขั้นตอนนี้ สิ่งที่เราจะส่งผ่านจะมีชีวิตเนื้อหาของ การวิเคราะห์แล้วหากแต่จะเป็นวิธีการในการวิเคราะห์

ความแตกต่างที่พอมองเห็นได้ทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ก็คือ ในขั้นตอนแรก ทั้งคำถามและคำตอบ เราจะได้รับมาจากคนอื่น ในขั้นที่สอง เราอาจจะรับคำถามมาจากคนอื่น แต่เราจะแสวงหาคำตอบเอง แต่ในขั้นที่ 3 คำตอบนั้นจะอยู่ที่คนอื่น (ชาวบ้าน พนักงาน) แต่เราจะต้องหาวิธีตั้งคำถามเพื่อให้คำตอบนั้น การตั้งคำถามกับคนที่มีความคิดคนละแบบกับเรา หรือมีกรอบความคิดคนละอันกับเราเป็นสิ่งที่ยากมาก และต้องผ่านการเรียนรู้ที่สูง

อย่างไรก็ตาม ทักษะที่เราไม่สมควรจะมีต่อขั้นพัฒนาการเหล่านี้ก็คือ ขั้นสูงจะเหนือกว่าขั้นแรก เหมือนทักษะที่เราเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และเกิดความเข้าใจยิ่งดูถูกว่า "วันนี้ดีกว่าเมื่อวานนี้" เพราะทุกอย่างต้องการเงื่อนไขและความต่อเนื่อง "พรุ่งนี้ก็จะดีกว่าวันนี้" เป็นธรรมดา สิ่งที่น่าสนใจมากกว่าการเปรียบเทียบระหว่างขั้น (เช่น ขั้นสองดีกว่าขั้นหนึ่ง) ก็คือการตั้งปัญหาว่า "ในบริบทที่ต้องอยู่ในขั้นหนึ่งนี้ เราจะทำให้ดีที่สุดอย่างไร" เช่น เวลาที่เรากำลังอยู่ในขั้นรับการวิเคราะห์จากคนอื่น เฉพาะในเรื่องการรับจากผู้อื่นนี้ก็มีตั้งหลายแบบ เช่น รับมาหมดทุกอย่างเลย รับอย่างจำแนกแยกแยะ รับอย่างวิพากษ์วิจารณ์ รับอย่างใจแคบ รับอย่างใจกว้าง ฯลฯ และในขั้นแรกนี้ต่างหากที่เราควรแสวงหาเส้นทางที่ดีที่สุด เราต้องรอวิวัฒนาการและพัฒนาการของแต่ละขั้นตอน เหมือนที่เราต้องรอให้ต้นไม้งอกราก ออกต้น แตกกิ่ง ออกดอก ออกผล เป็นลำดับขึ้นไป แต่ในช่วงแต่ละขั้น งอก รากจะงอกให้รากที่ดีที่สุดได้อย่างไร อันนี้เป็นภารกิจที่เราทำได้

ในทางปฏิบัติ เราจะเกิดปัญหาประการหนึ่งขึ้นมา คือการแยกแยะระหว่าง "การใช้เครื่องมือ" กับ "ทัศนคติที่มีต่อเครื่องมือ" ทั้ง 2 อย่างนี้เป็นคนละเรื่องกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์กัน ตัวอย่างที่เราจะพบก็คือ เวลาเราพิจารณาประวัติศาสตร์ เช่น งานของคนรุ่นก่อนที่ทำมาแล้ว เวลาเราจะใช้เครื่องมือ "การวิพากษ์วิจารณ์อดีต" ถึงแม้เราจะใช้เครื่องมือการวิพากษ์วิจารณ์ แต่ก็มิได้หมายความว่า "เราจะต้องมีทัศนคติที่ดูถูกอดีต" เราจะเห็นว่าเรื่อง 2 เรื่องนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องเดียวกัน ในกรณีของคนที่มีทัศนคติดูหมิ่นอดีต แต่ก็อาจจะไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์อดีตเลยแม้แต่น้อย ฉะนั้นเราสามารถแยกแยะระหว่าง "ทัศนคติในการใช้เครื่องมือ" กับ "ทัศนคติที่มีต่อผู้อื่น" ออกจากกันได้ สำหรับเรื่องการมีทัศนคติต่อผู้อื่นนั้น เราอาจจะศึกษากรอบวิธีคิดที่มีอยู่ในศาสนาต่างๆ ได้วางรากฐานของกรอบความคิดที่เราพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์ผู้อื่น เช่น คริสตศาสนาสอนไว้ว่า "จงยกโทษให้คนบาป" แต่สิ่งที่เราจะต้องยกเลิกก็คือ "ระบบเป็นบาป" ส่วนพุทธศาสนา พุทธทาสเคยกล่าวไว้ว่า

"เรามีส่วน เลวบ้าง ช่างหัวเขา จงเลือกเอา ส่วนที่ดี เขามีอยู่
เป็นประโยชน์ โลกบ้าง ยังน่าดู ส่วนที่ชั่ว อย่าไปรู้ ของเขาเลย
จะหาคน มีดี โดยส่วนเดียว อย่ามัวเที่ยว ค้นหา สหายเอ๋ย
เหมือนเที่ยวหา หนวดเต่า ตายเปล่าเลย ฝึกให้เคย มองแต่ที่ มีคุณจริง"
"จะตำหนิติเตียนคนอื่น ก็ต้องดู อย่าให้ตนมีข้อควรตำหนิติเตียนเช่นเดียวกัน มันจะย้อนกลับ
มาหาตนก่อนไปหาเขา"

อีกด้านหนึ่งของเหรียญเรื่อง "ทัศนคติ" นอกจาก "ทัศนคติที่มีต่อผู้อื่น" แล้วก็คือ "ทัศนคติที่มีต่อตัวเอง" ซึ่งมนุษย์เรามีวิธีอยู่ 3 อย่าง คือ

- สิ่งที่คุณคนอื่นคิดหรือทำผิดพลาดหมด มีแต่เราเท่านั้นที่ถูกต้อง
- สิ่งที่เราคิดหรือทำผิดพลาดหมด มีแต่คนอื่นเท่านั้นที่ถูกต้อง
- คนอื่นก็มีทั้งสิ่งที่ผิดและถูก ตัวเราเองก็เช่นกัน

ทัศนคติทั้ง 3 แบบนี้ส่งผลต่อการทำงานร่วมกัน และการวิเคราะห์ร่วมกันด้วย ทัศนคติแบบแรกคงไม่ช่วยให้เราทำงานกับใครได้มากนัก เพราะใครๆ ก็คงจะไม่ชอบคนที่จับผิดคนอื่นตลอดเวลา และเห็นแต่ตัวเองเป็นความถูกต้อง ทัศนคติที่สองอาจจะช่วยให้ทำงานกับคนอื่นได้ แต่ก็ทำอย่างไม่เป็นตัวของตัวเอง ทัศนคติสุดท้ายคงจะเป็นทัศนคติที่จะช่วยให้ทำงานกับคนอื่นได้ดีที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเราเปรียบเทียบการมองเห็นด้านผิดและด้านถูกของคนอื่น เหมือนกับด้ามมีดและปลายมีด เวลาทำงานด้วยกัน เราควรยื่นด้ามมีด (ด้านถูกต้อง) ให้เขารับก่อน เมื่อจับไว้แล้ว ปลายมีดจึงจะตามมา

การที่เราจะก้าวจากทัศนคติแบบที่ 1+2 ไปสู่แบบที่ 3 นั้น เทคนิคที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์อะไรต่อมิอะไร จะต้องทำการวิเคราะห์ตัวเองเป็นอันดับแรก อย่างผู้ที่เรียนวิชาจิตวิทยาซึ่งจะมีการฝึกต้องไปวิเคราะห์ผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ขึ้นเริ่มแรกจะต้องวิเคราะห์ตัวเองก่อน เพราะเราจะไม่มีความรู้จักโลก รู้จักคนอื่นได้อย่างแท้จริง จนกว่าจะรู้จักตัวเอง การวิเคราะห์ตัวเองจะทำให้เข้าใจจุดแข็งจุดอ่อนของตัวเอง ซึ่งต่อมาจะนำมาซึ่งการยอมรับจุดอ่อนของผู้อื่น เพราะแม้แต่ตัวเราเองก็ยังมีอยู่

ต่อมา เมื่อทำการวิเคราะห์ผู้อื่น หลังจากที่เราวิเคราะห์ตัวเองแล้วก็จะนำไปสู่ความเข้าใจ และตามมาด้วยความรักและความเมตตา เราได้กล่าวมาแล้วถึง เรื่องการใช้เครื่องมือและทัศนคติต่อเครื่องมือ ณ ที่นี้ขอสรุปว่า ทั้ง 2 อย่างมีความสำคัญเท่าๆกัน เราต้องถามตัวเองว่า เราจะใช้เครื่องมือการวิเคราะห์ผู้อื่นเพื่ออะไร (ทัศนคติต่อการใช้เครื่องมือ) หากคำตอบพื้นฐานของเราคือ การเข้าใจเขา เพื่อจะได้ช่วยแก้ไขปรับปรุงเขาให้ดีขึ้น วิเคราะห์สังคมก็เพื่อพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ด้วยทัศนคติเช่นนี้ การใช้เครื่องมือจะมีประโยชน์มาก ปกติเวลาเราเห็นคนๆหนึ่งแสดงพฤติกรรมการกระทำบางอย่าง เช่น ก้าวร้าว โมโหง่าย อันนี้เป็นปรากฏการณ์ แต่พอเราเริ่มซักถามประวัติชีวิตของเขาพบว่าตั้งแต่เล็กๆไม่ได้รับความรักและความยุติธรรมจากพ่อแม่ พอเห็นประวัติความเป็นมาของชีวิต ความเห็นอกเห็นใจมันจะเกิดขึ้น โดยเฉพาะถ้าเราถูกฝึกฝนอบรมให้เป็นคนมีจิตใจเมตตาสงสาร

ผู้อื่น รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ก็จะยิ่งยอมรับคนๆ นั้นได้ง่ายยิ่งขึ้น สามารถอดทนทำงานร่วมกับเขาได้ เพราะเราจะสามารถถอดวิธีคิดได้ว่า "ถ้าเอาตัวเราไปใส่ในบริบทของเขาบ้าง เราก็คงจะเป็นอย่างเขาเหมือนกัน" เพราะฉะนั้น ในขณะที่ใช้เครื่องมือการวิเคราะห์ชีวิต การวิพากษ์วิจารณ์เพื่อคัดแปลงแก้ไข เราก็ต้องมีทัศนคติของการรู้จักให้อภัย อโหสิ และมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันเป็นพื้นฐาน ในลักษณะนี้การใช้เครื่องมือจะบรรลุสัมฤทธิ์ผลสูงสุด

ปัญหาอุปสรรคสุดท้ายที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างก้าวจากพัฒนาขั้นที่ 2 มาสู่ขั้นที่ 3 คือจากการวิเคราะห์ได้เองมาสู่การช่วยให้ชาวบ้านวิเคราะห์นั้น อุปสรรคด้านหนึ่งมาจากสถานภาพของตัวผู้วิเคราะห์เอง เช่น การที่เป็นพระสงฆ์ การเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย เป็นนักวิชาการ เป็นเจ้านาย ย่อมถูกกำหนดให้มีสถานภาพที่สูงส่งกว่าชาวบ้าน พนักงาน หรือบุคคลธรรมดาทั่วไป เมื่อเวลาเราต้องการจะดึงให้คนอื่นเข้ามามีส่วนร่วม หรือเข้ามาเป็นผู้วิเคราะห์เสียเอง ผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่ามักจะมีทัศนคติว่า "แล้วแต่คุณพ่อจะว่า" "แล้วแต่อาจารย์จะวิเคราะห์" ทำให้การส่งมอบการวิเคราะห์ให้ผู้ที่มีความยากลำบากมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความยากลำบากนี้ก็สามารถฝ่าฟันได้อย่างแน่นอน เพราะได้มีประสบการณ์การทำงานร่วมกับพระสงฆ์ นักวิชาการหลายแห่งที่ยืนยันได้เช่นนั้น แต่ตัวผู้วิเคราะห์เองก็ต้องอดทน รอคอย หาวิธีการที่มีประสิทธิภาพขึ้นเรื่อยๆ และท้ายที่สุดคือ ต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพแห่งการวิเคราะห์ของผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่า

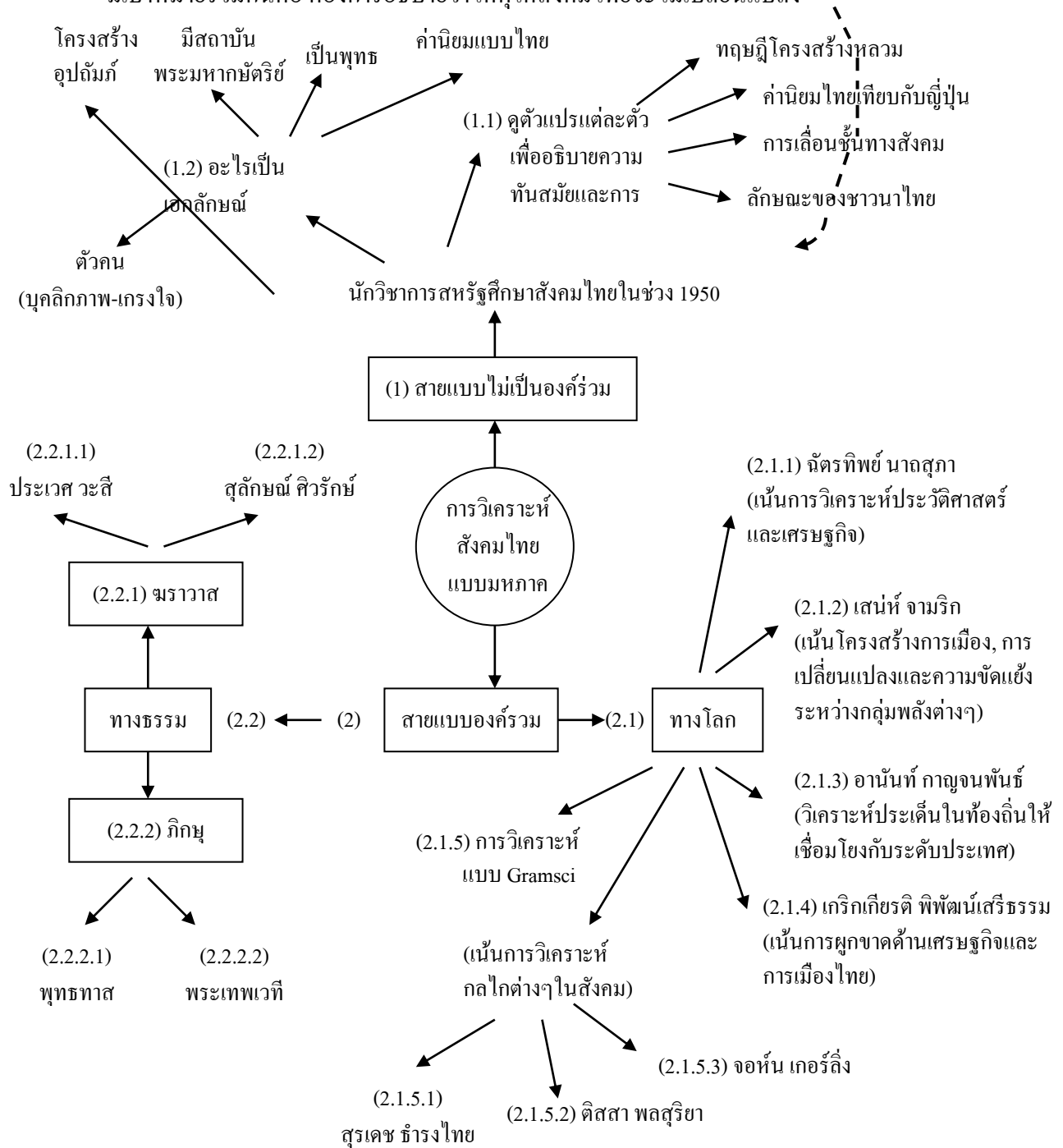
เทคนิคเล็กน้อยจากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาในการหนุนช่วยให้ชาวบ้านได้วิเคราะห์เอง ประการแรกก็คือ ไม่ต้องไปบอกชาวบ้านว่านี่เป็นการวิเคราะห์หรืออะไร ให้เราทำตามกระบวนการงานพัฒนาที่มีอยู่แล้ว เช่น การติดตามประเมินผล โดยการถามว่า "เป็นอย่างไรบ้าง ตั้งแต่ทำธนาคารข้าวมา หมู่บ้านของเราเป็นอย่างไรบ้าง มีอะไรดีขึ้นบ้างไหม (เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การตัดสินใจ) ในการทำธนาคารเองมีปัญหาอะไรบ้าง (คนไม่ค่อยส่งข้าวคืน) ทำไมเขาจึงไม่ส่ง" เวลาที่ชาวบ้านให้คำตอบพวกนี้ เราก็สามารถรวบรวมประมวลเอาไว้ ช่วยชาวบ้านจัดระบบวิธีคิดของเขาเท่านั้น บทบาทและหน้าที่รวมทั้งความสามารถที่เราต้องมี (และต้องฝึกฝนขึ้นมา หากไม่มี) ก็คือ การรู้จักตั้ง inquiry question นั่นเอง

เทคนิคอันที่ 2 ก็คือ การสร้างภาพเปรียบเทียบ ตามปกติของสิ่งหนึ่งหากอยู่โดยลำพังตัวเอง จะไม่มีความหมายเลย จนกว่าจะมีการเปรียบเทียบ เวลาเรายืนคนเดียว เราจะไม่มีทางรู้เลยว่า เราสูงหรือเตี้ย จนกว่าจะไปเทียบกับคนอื่น ฉะนั้นก็ฉนั้น เรานำหลักการเปรียบเทียบนี้มาใช้เพื่อฝึกฝนระเบียบวิธีคิดของชาวบ้านให้เห็นจุดร่วมและจุดต่าง เช่น ถ้าชาวบ้านตอบว่า ตั้งแต่ทำธนาคารข้าวมาแล้ว รู้สึกหมู่บ้านมีความสามัคคีมากขึ้น เราจะถามชาวบ้านว่า "ทำอย่างไรจึงทำได้ เพราะเราเคยเห็นบางหมู่บ้านทำธนาคารข้าวแล้ว คนกลับแตกแยกขาดความสามัคคีกันมากขึ้น" ตรงนี้ จะช่วยให้ชาวบ้านจำแนกแยกแยะออกไปมากขึ้นว่า "ไม่ใช่สักแต่ทำธนาคารข้าวเท่านั้น ต้องแล้วแต่ว่าทำธนาคารข้าวแบบไหนจึงทำให้เสริม/แตกความสามัคคี" การตั้ง inquiry question เหล่านี้ ในพวกเราที่เป็นรุ่นพี่และได้ทำงานมาแล้ว จะมีมรดกชุดหนึ่งเกี่ยวกับการตั้งคำถามกับชาวบ้านอยู่

11. การวิเคราะห์สังคมไทยในระดับมหภาค (MACRO)

ในที่นี้ จะไม่กล่าวเข้าถึงเนื้อหาของ การวิเคราะห์สังคมไทยในระดับมหภาค จากแง่มุมของบุคคลต่างๆ แต่จะนำเสนอแผนผังการวิเคราะห์ ในแต่ละหัวข้อย่อจะมีเอกสารของนักคิดแต่ละท่านที่ทำการสรุปหลักคิดของตนเองไว้

มีเป้าหมายรวมกันคือ ต้องการอธิบายว่า เหตุใดสังคมไทยจะไม่เปลี่ยนแปลง

ข้อสังเกต ส่วนใหญ่ จะวิเคราะห์สาเหตุคล้ายๆกัน แต่จะต่างกันตรงการให้ความสำคัญของสาเหตุของปัญหา

เชิงอรรถ

- (1) การวิเคราะห์แบบไม่เป็นองค์รวม อ่าน
 ชยันต์ วรรธนะภูติ "การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา: แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม", จุลสารบัณฑิตอาสาสมัคร 4:18 (มิ.ย.-ส.ค. 30) หน้า 20-64
- (2) การวิเคราะห์แบบองค์รวม
 - (2.1.1) ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อ่าน
 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา "จะศึกษาสังคมไทยอย่างไร" สังคมพัฒนา 3/2528, หน้า 102-105
 - (2.1.2) เสน่ห์ จามริก อ่าน
 เสน่ห์ จามริก "ประวัติศาสตร์และโครงสร้างสังคมไทย" เอกสารประกอบการปฐมนิเทศน์ ใน AMOR VIII (23-24 มี.ค. 2530) หน้า 10-23
 - (2.1.3) อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ่าน
 อานันท์ กาญจนพันธุ์ "ชาวนาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้านเกษตรกรรม" สังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 5:1 (เม.ย.-ก.ย.) 2524, 464-93
 - (2.1.4) เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม อ่าน
 เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจโดยเอกชนในประเทศไทย"
 - (2.1.5) การวิเคราะห์แบบ Gramsci อ่าน
 สุรเดช ชำรงไทย "โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม กับความยากจนของคนไทย" ใน โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง: เศรษฐกิจไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3) ก.ค. 2525 หน้า 3-22
 ดิสตา พลสุริยา, บาทหลวงศรีดังกามองสังคมไทย พ.ย.2527
 จอห์น เฮอร์ลิ่ง "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย: นโยบายทางการเมืองและสังคม" จุลสารไทยคดีศึกษา 4:1 (ก.ค. 2529) หน้า 115-166
 - (2.2.1) การวิเคราะห์แบบทางธรรม (สายฆราวาส) อ่าน
 อภิชัย พันธเสน "การพัฒนาแนวมนุษยนิยม: วิเคราะห์จากขั้นห้ำของสังคมโดยการศึกษาครบวงจร" ในเศรษฐกิจไทย: บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม (เล่ม 2) (คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531 หน้า 553-574
 - 2.2.1.1 ประเวศ วะสี อ่าน
 ประเวศ วะสี, พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจะกู้ชาติได้อย่างไร (มูลนิธิโกลคิมทอง, ก.พ.2519)
 ประเวศ วะสี, พุทธเกษตรกรรมกับสันติสุขของสังคมไทย (มูลนิธิหมอชาวบ้าน, ก.ค. 2530)

2.2.1.2 สุลักษณ์ ศิวรักษ์ อ่าน

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อนาคตทางการเมืองของไทย ในฟ้าต่ำแผ่นดินสูง (เคล็ดไทย, ก.ค. 2528) หน้า 213-244

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, "จิตสำนึกทางสังคมที่เหนียวรั้งประชาชนไทย", ใน 50 ปีบนเส้นทางประชาธิปไตย. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (มิ.ย. 2525) หน้า 107-114

2.2.2.1 พุทธทาส อ่าน

พุทธทาสภิกขุ, พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต (ปาจารยสาร, พ.ย. 2530)

2.2.2.2 พระเทพเวที อ่าน (นามเดิมพระราชวรมนี)

พระราชวรมนี "ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันและแนวทางในการแก้ไข" ใน สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย (มูลนิธิโกมลคีมทอง, พ.ย. 2527) หน้า 60-191

หลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม

กระบวนการในการวิเคราะห์ (Process of Analysis)

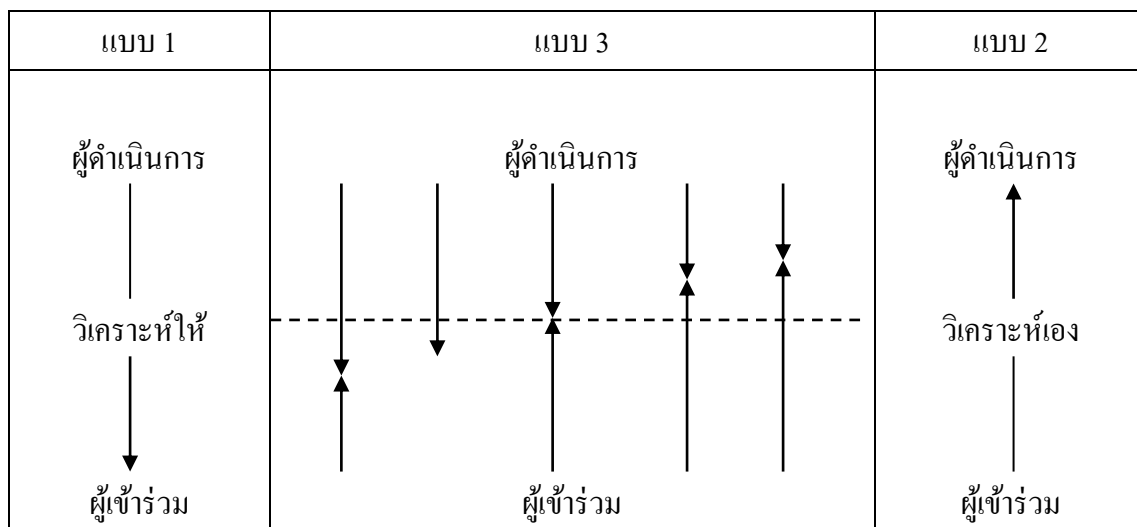
มีวิธีการอยู่หลายวิธีการในการวิเคราะห์สังคมระหว่างดำเนินการวิเคราะห์ (facilitator) กับผู้เข้าร่วมการวิเคราะห์ (participants) อย่างน้อยก็มี 3 วิธีการ:-

1) ผู้ดำเนินการฯ เป็นคนวิเคราะห์ให้ผู้เข้าร่วมฯ ฟัง วิธีนี้เปรียบเทียบได้กับการชงกาแฟ ผู้ดำเนินการฯ เป็นคนชงให้เสร็จ แล้วใส่แก้วมาให้ผู้เข้าร่วมฯ กิน ผลลัพธ์ที่อาจคาดหวังได้คือ ผู้เข้าร่วมฯ ได้กินและรู้รสชาติว่ากาแฟเป็นอย่างไร คือรู้ว่า การวิเคราะห์สังคมคืออะไร แต่สิ่งที่ไม่ได้รับคือ ไม่รู้ว่า "การชงกาแฟอย่างไร มีส่วนประกอบอะไรบ้างในกาแฟ ขั้นตอน-ต้องใส่อะไร ก่อนหลัง ต้องมีการคนด้วยหรือเปล่า--" ถ้าไม่มีผู้ดำเนินการฯ ผู้เข้าร่วมฯ ก็อดกินกาแฟเพราะชงเองไม่เป็น

2) ผู้ดำเนินการฯ ปลอมให้ผู้เข้าร่วมฯ เรียนรู้กระบวนการวิเคราะห์เองทั้งหมดด้วยการลองผิดลองถูก โดยไม่มีการสาธิตหรือช่วยเหลือเลย วิธีนี้ (ถ้าผู้เข้าร่วมฯ ไม่หมดแรงหรือหมดกำลังใจไปก่อน) ถ้าสามารถประคับประคองไปจนตลอดรอดฝั่ง ก็พอคาดหวังผลได้ว่า ผู้เข้าร่วมฯ จะชงกาแฟเป็นแน่ (แต่อาจจะสะบักสะบอมจนไม่อยากจะกินกาแฟแล้ว)

ทั้ง 2 วิธีที่กล่าวมานี้ก็เป็นสองสุดโต่งของกระบวนการวิเคราะห์สังคม แต่ก็มิได้หมายความว่า เป็นวิธีที่ผิด เพียงแต่ว่า "ต้องใช้อย่างมีเงื่อนไข" เช่นวิธีการแรกอาจจะใช้สำหรับผู้เข้าร่วมฯ ที่เพิ่งมาร่วมการสัมมนาเพื่อวิเคราะห์สังคมเป็นครั้งแรก ผู้ดำเนินการฯ ก็สามารถจะชงกาแฟใส่แก้วมาให้ลองลิ้มชิมรสดูก่อน ให้รู้จักหน้าตาของ "การวิเคราะห์สังคม" เสียก่อน คือใช้ในเงื่อนไขของการแนะนำเปิดตัวการวิเคราะห์สังคม แต่ครั้งต่อๆ มา ก็ควรจะหันมาใช้วิธีการอื่นเพื่อหลีกเลี่ยงข้อเสียของวิธีการนี้ ส่วนวิธีการทั้ง 2 นั้นก็สามารถใช้ได้ในเงื่อนไขที่ผู้เข้าร่วมฯ กินกาแฟมาแล้วหลายครั้ง ดูผู้ดำเนินการฯ ชงให้ดูแล้วหลายครั้ง เคยลองมาช่วยตักกาแฟบ้าง ช่วยชงบ้างแล้ว หลังจากนั้นผู้ดำเนินการฯ ก็อาจจะปล่อยให้ผู้เข้าร่วมฯ ทำเองทั้งหมดบ้าง

3) วิธีนี้ก็คือ การประสานกันระหว่างผู้ดำเนินการและผู้เข้าร่วม การประสานนั้นจะเป็นแบบ "พบกันครึ่งทาง" หรือ "พบกัน 30-70" หรือ "พบกัน 10-90" ก็แล้วแต่พัฒนาการและความสามารถของทั้ง 2 ฝ่าย

คนที่ต้องการการวิเคราะห์สังคมคือคนที่มีปัญหาข้อใจ (doubt)

ประโยชน์ของการวิเคราะห์สังคมจะมีมากที่สุด ก็เมื่อการวิเคราะห์สังคมนั้นได้เฉลยปริศนาบางอย่างให้แก่ผู้ที่มีปัญหาข้อใจ (เปิดหูเปิดตาให้ได้ยินได้เห็น) ข้อข้อใจนี้อาจจะแตกต่างกันไปตามกลุ่มเป้าหมาย เช่น พนักงานของศูนย์อาจจะข้อใจว่า "ทำโครงการโดยมีความตั้งใจให้ชาวบ้านช่วยตัวเอง ผลลัพธ์ทำไมจึงออกมาเป็นว่า ชาวบ้านยิ่งมาพึ่งพาศูนย์มากขึ้น" ระดับชาวบ้านก็อาจจะสงสัยว่า "การทำธนาคารข้าวจะช่วยแก้ปัญหาร้อยแปดของชาวบ้านได้หรือไม่" เป็นต้น

ดังนั้น หลักการของเราจึงเป็น "คนที่มีปัญหาข้อใจเท่านั้น จึงต้องการวิเคราะห์สังคม" สำหรับผู้ที่มีคำตอบแล้วสำหรับทุกคำถาม เขาจะไม่ต้องการวิเคราะห์สังคม

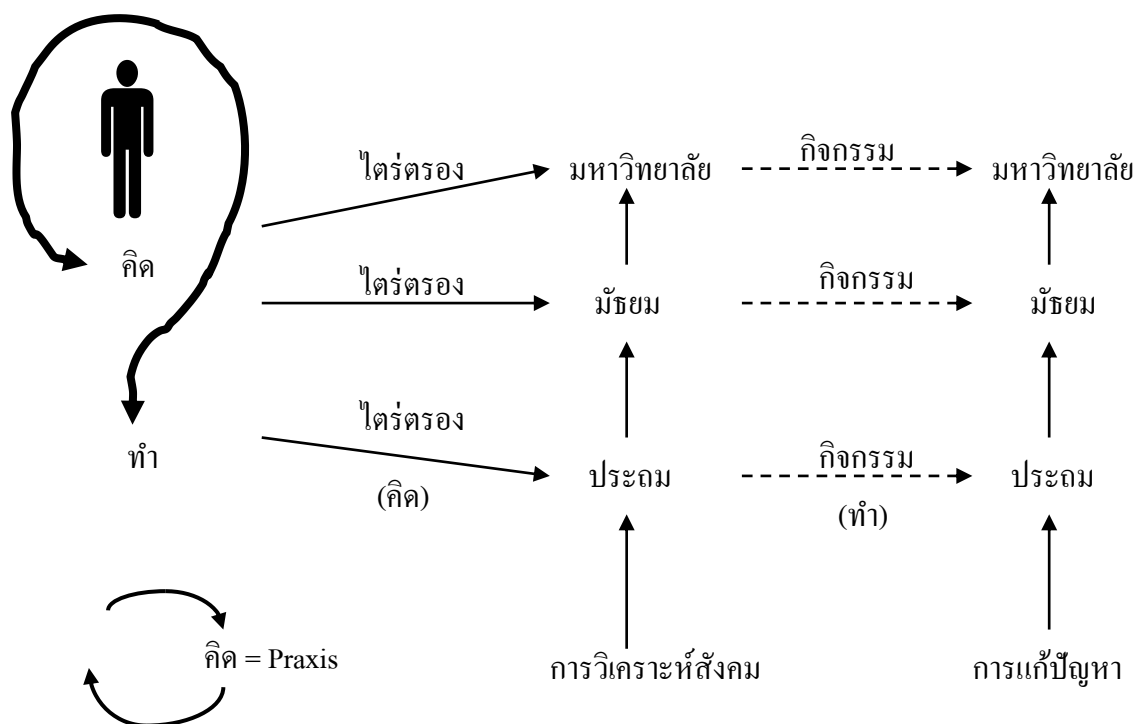
ขั้นตอนของการวิเคราะห์สังคม เกิดมาจากความเป็นจริงที่ว่า ในชีวิตประจำวันทุกวัน คนเราต้องเป็นฝ่ายตั้งรับปัญหาต่างๆที่จู่โจมมาเข้าตัวเรา เปรียบเสมือนเราเป็นเป้ากระสุน ชีวิตทุกวันเราถูกยิงด้วยกระสุนปัญหาจำนวนนับไม่ถ้วน (ไม่มีควายทำนา ไม่มีที่ทำกิน ไม่มีข้าวกิน ต้องอพยพย้ายถิ่น...) วันทั้งวันเราจึง "ถูกทำให้ยุ่ง" แต่การถอนกระสุนออกจากเป้าคือตัวเราเอง" ต้องคิดว่า "พรุ่งนี้จะหาอะไรมากิน จะหาควายที่ไหนมาไถนา..."

ดังนั้น เมื่อเรารวมกลุ่มกันเพื่อทำการวิเคราะห์สังคม ก็เปรียบเสมือนเราเริ่ม ตั้งตัวที่จะมองดูว่า "กระสุนนั้นมาจากที่ไหน ใครเป็นคนยิง ยิงได้อย่างไร..." การวิเคราะห์สังคม จึงเป็นกระบวนการ "พิจารณาไตร่ตรอง" (reflection) บรรดาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆที่รุมล้อมและมีผลต่อชีวิตของเรา

ในการ "พิจารณาไตร่ตรอง" ให้เป็นระบบนั้น ได้แก่ กระบวนการแสวงหาคำตอบร่วมกันเป็นกลุ่ม (ถ้าเรามองหาที่มาของกระสุนคนเดียว เรามีแค่ 2 ตา คงจะมองไม่ได้อย่างรอบด้าน จึงต้องช่วยกันดูหลายๆคน หลายหูหลายตา) คำถามที่เราจะถามในการพิจารณาไตร่ตรองนี้ก็คือ

- ทำไมปัญหาหรือเหตุการณ์นั้นจึงเกิดขึ้น (ทำไม คนทำนาไม่มีข้าวกิน คนมีข้าวกินไม่ต้องทำนา เราเป็นคนไทย เกิดบนแผ่นดินไทย ทำไมไม่มีที่ทำกิน---) คำถาม
ทำไม นี่คือการฝึกให้เราฝึกคิดแบบมีเหตุมีผล (causal relationship)
- ปัญหานั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร การตอบคำถามนี้ช่วยให้เห็นกลไกการทำงานของปัญหา (เช่น ปิ่นที่ยิงลูกกระสุนมาที่เรา มีกลไกการทำงานอย่างไร)
- ใครเป็นคนสร้างหรือเป็นต้นเหตุของปัญหานั้น
- ปัญหานั้นได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อไหร่

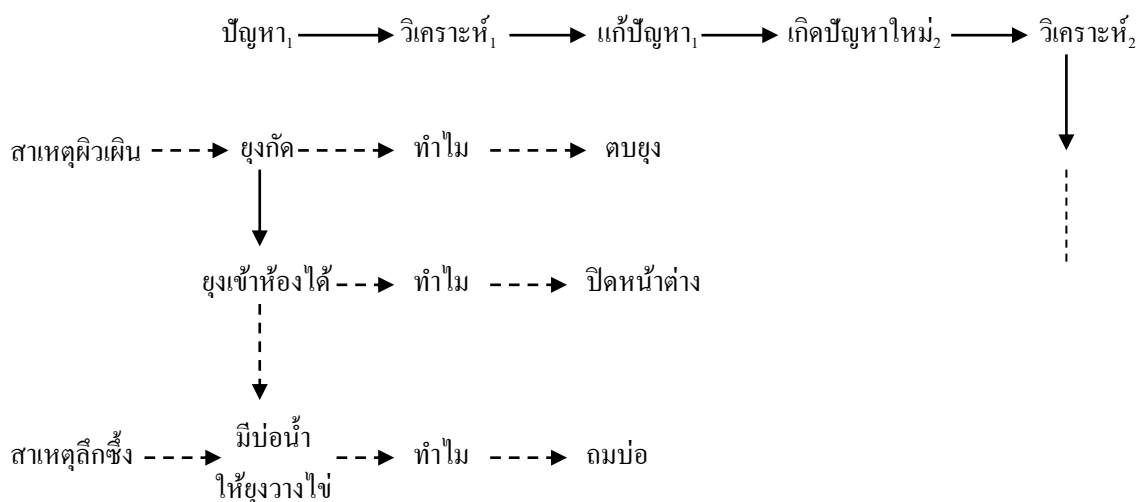
การตั้งคำถามเหล่านี้ไม่ได้ทำขึ้นมาเฉยๆ เราตั้งคำถามเหล่านี้เพราะเราหวังผลในการแก้ปัญหา ดังนั้น "การพิจารณาไตร่ตรอง" หรือ "การวิเคราะห์สังคม" นั้น เราทำมุ่งหวังผลในการแก้ปัญหาให้ถึงรากถึงโคนมากยิ่งขึ้น แต่การวิเคราะห์สังคมนั้น ก็มีหลายระดับเหมือนการเรียนรู้หนังสือ ถ้าเราวิเคราะห์ได้ระดับประถม มัธยม มหาวิทยาลัย ระดับความสามารถในการแก้ปัญหาของเราก็จะสอดคล้องไปกับระดับการวิเคราะห์ คือ แก้ปัญหาได้แบบประถม มัธยม มหาวิทยาลัย ความรู้แบบนี้ต้องค่อยๆ สะสมทีละเล็กละน้อย เป็นขั้นเป็นตอน

ทำไมต้องวิเคราะห์สังคมและวิเคราะห์สังคมคืออะไร

เพื่อจะตอบคำถามทั้งสองนี้ จะขอยกตัวอย่างอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบให้ว่า "การพิจารณาไตร่ตรอง" ที่คำลึกลงไปเรื่อยๆ คืออะไร

สมมติว่าเรานั่งประชุมกันอยู่ในห้องประชุม ขณะนั้นเป็นเวลากลางวัน เรานั่งประชุมอยู่ก็มียุ่ง (ปัญหา) มากัดเรา 1 ตัว เราก็กัปัญหา ด้วยการตบยุงตัวนั้นตาย ปัญหาที่แก้ไขได้ไปละหนึ่ง ต่อมาสักครู่ก็มียุงตัวที่ 2, 3... มากัดเรา เราก็กัปัญหา ด้วยการตั้งคำถามว่า "ทำไม" ยุงจึงเข้ามากัดเราในห้องประชุมได้ จากนั้นเราก็กัปัญหาสาเหตุ ด้วยการตั้งคำถามว่า "ทำไม" ยุงจึงเข้ามากัดเราในห้องประชุมได้ จากนั้นเราก็กัปัญหาสาเหตุของ "การเข้ามาของยุง" ในห้องประชุม (ปัญหา) และเราก็กัพบว่าเป็นเพราะ หน้าต่างห้องเปิดเอาไว้ เราจึงกัปัญหาด้วยการปิดหน้าต่าง ต่อมาเราก็กัพบอีกว่า แม้จะปิดหน้าต่าง ยุงก็ยังเข้ามาได้อีก เพราะหน้าต่างมีรูรั่ว --- เราทำอย่างนี้ไปเรื่อยๆ คือ เห็นปัญหา---ตั้งคำถาม---แสวงหา---กัปัญหา จนในท้ายที่สุด เราอาจไปถึงรากถึงโคนของปัญหาว่า เป็นเพราะมีบ่อน้ำที่ขุ่นไปวางไว้ เป็นต้นตอที่ใหญ่ที่สุดของการมียุง และเราต้องแก้ด้วยการถมบ่อนั้นเสีย

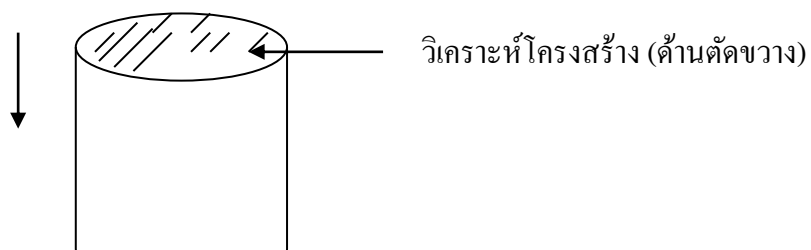

องค์ประกอบของการวิเคราะห์สังคม

การวิเคราะห์สังคม มีองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ

- 1) องค์ประกอบด้านโครงสร้าง (Structural Component)
- 2) องค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ (Historical Component)

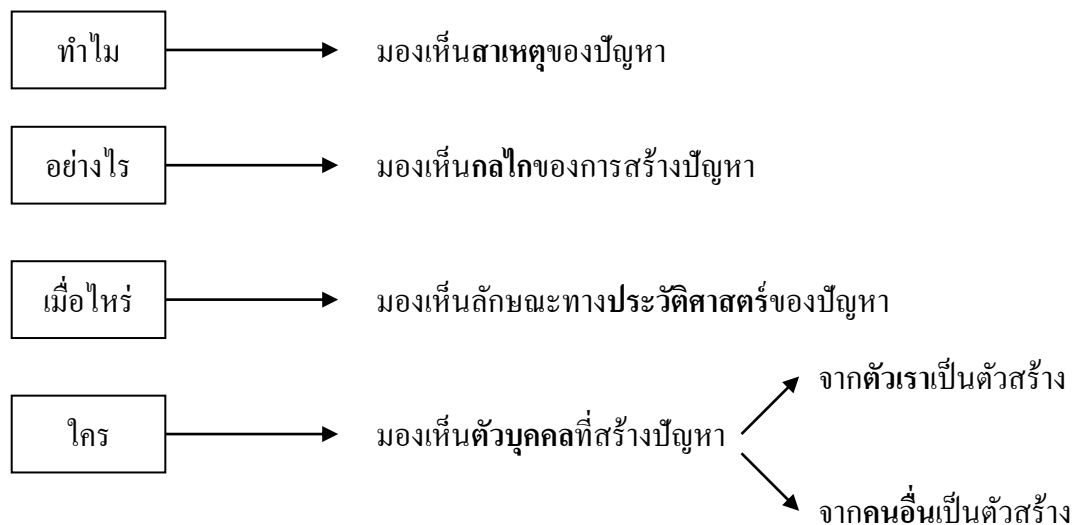
เรารวมเรียกมิติทั้งสองของการวิเคราะห์สังคมว่า Structural historical analysis (การวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง-ประวัติศาสตร์) เปรียบเทียบได้ง่ายๆ กับการมองท่อนไม้ท่อนหนึ่ง เราต้องดูทั้งด้านตัดขวาง (Cross-sectional) และด้านยาว (Longitudinal)

///

วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ (ด้านขาว)

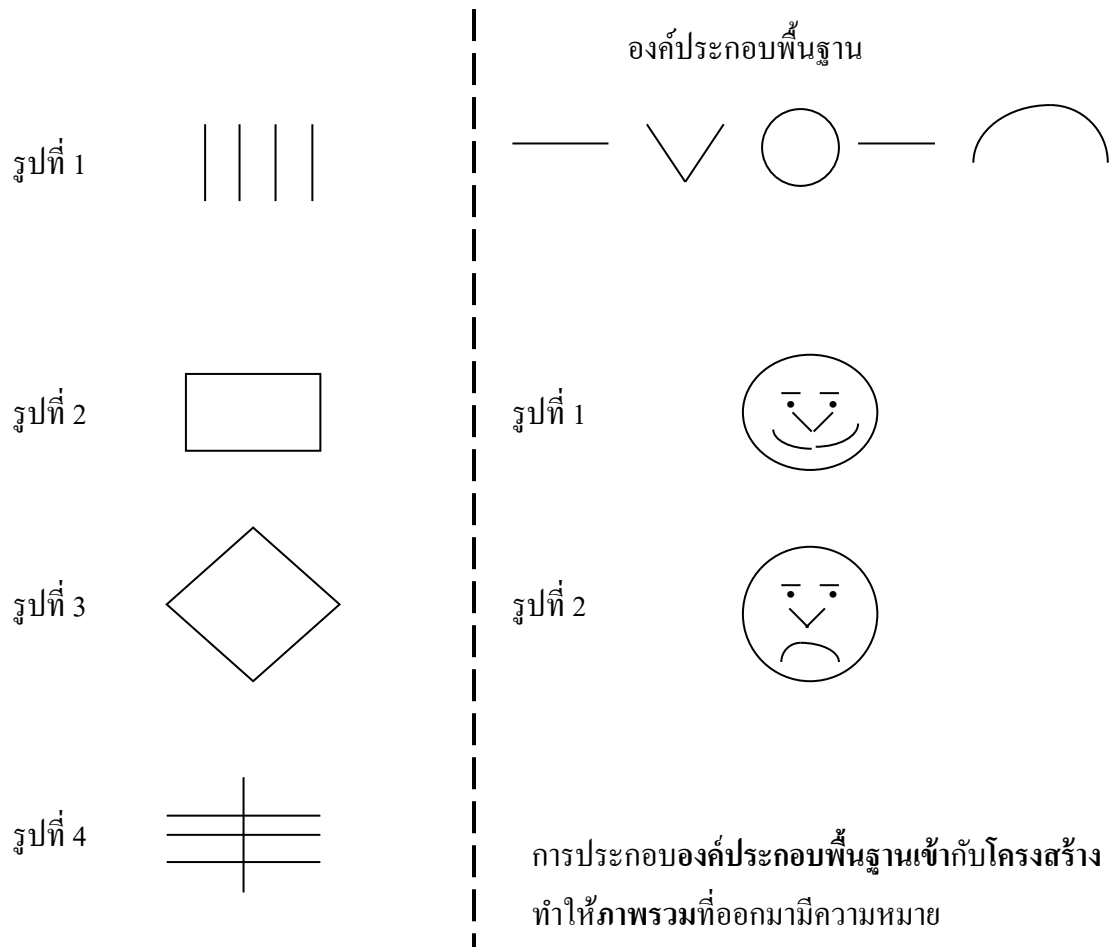
คำถามเหล่านี้ช่วยในการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง-ประวัติศาสตร์

โครงสร้างของสังคมคืออะไร

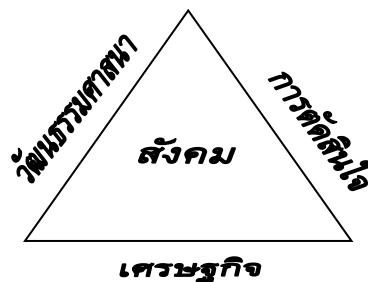
เวลาเราเดินมองดูบ้านหลายๆหลัง เราจะเห็นว่าบ้านแต่ละหลังมีลักษณะแปลกแตกต่างกันไป แต่ไม่ว่าจะแตกต่างกันอย่างไร บ้านทุกหลังจะมีลักษณะร่วมกัน คือต้องมีโครงสร้าง โครงสร้างของบ้านที่ขาดไม่ได้ คือ ต้องมีเสา (อาจจะมิกัดันก็ได้) ต้องมีพื้น (จะปูพื้นด้วยอะไรก็ได้) ต้องมีหลังคา ต้องมีฝา ต้องมีประตู ต้องมีหน้าต่าง สิ่งเหล่านี้คือ เสา พื้น หลังคา ฝา ประตู หน้าต่าง เป็นองค์ประกอบของโครงสร้าง เราจะเอาองค์ประกอบเหล่านี้มาเรียงกันให้ออกมาเป็นรูปอะไร ก็แล้วแต่โครงสร้างที่เราใส่เข้าไป

ลองดูตัวอย่างโครงสร้าง 4 แบบ ที่เกิดจากองค์ประกอบที่เป็นเส้นตรง 4 เส้น เหมือนๆกัน เราจะเห็นว่าเมื่อโครงสร้างการเรียงเส้นทั้งสี่ต่างกัน ทั้งๆที่องค์ประกอบเหมือนกัน เราจะได้รูปที่มีโครงสร้างต่างกัน

สำหรับโครงสร้างสังคมก็คือ **ความสัมพันธ์ที่คนในสังคม** เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน จนได้ **ผลลัพธ์ของกิจกรรมออกมา** ถ้าเป็นความสัมพันธ์ที่คนกับคนมีต่อกันในเรื่องการทำมาหากิน เราตั้งศัพท์เรียกว่า "เศรษฐกิจ" คนเราอาจจะทำมาหากินแบบช่วยเหลือกันและกัน (ตัวอย่างการลงแขก) หรืออาจจะแก่งแย่งแข่งขันกัน (ตัวอย่างในระบบทุนนิยม ปลาใหญ่กินปลาเล็ก...) จะเป็นแบบใดก็ได้แล้วแต่โครงสร้างเศรษฐกิจของแต่ละสังคม

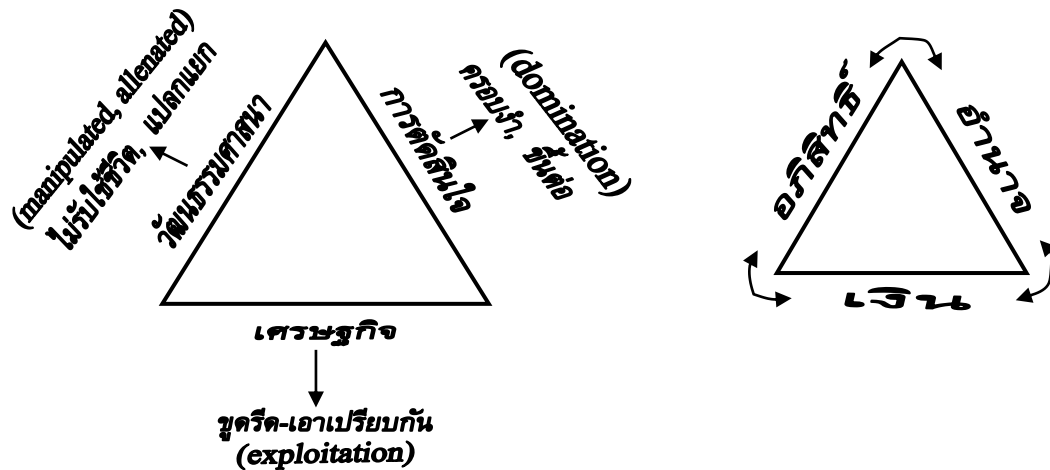
ถ้าเป็นความสัมพันธ์ที่คนกับคนมีต่อกันในเรื่องการใช้อำนาจ การตัดสินใจ เรียกว่า "การเมือง" ส่วนความสัมพันธ์ที่คนกับคนมีต่อกันในแง่การมีชีวิตร่วมกัน เรียกว่า "วัฒนธรรม" ดังนั้น ทุกสังคมจึงมีโครงสร้างที่ประกอบด้วย สามมิตินี้เสมอ คือ

ถ้าเปรียบเทียบกับปัญหายุ่งกั้ดกับปัญหาทุกอย่างที่ชาวบ้านมี

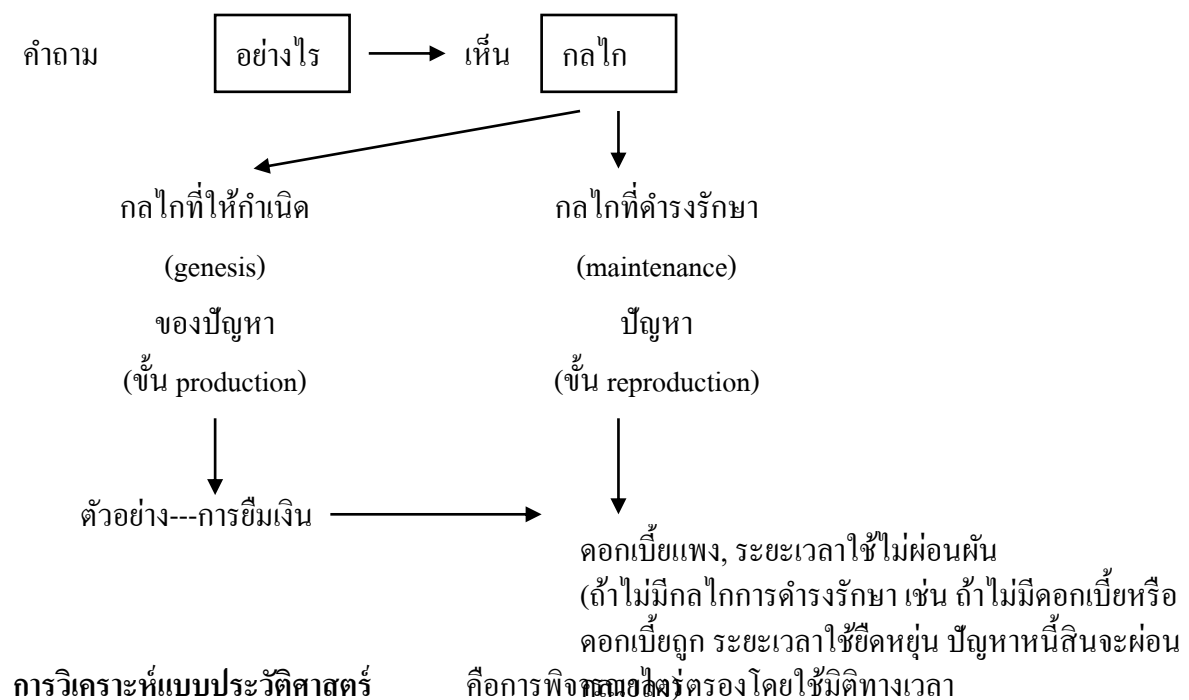
ถ้าเราวิเคราะห์สาเหตุของ

ปัญหาหลงไปถึงระดับถึงรากถึงโคน คือ ถึงระดับเห็นบ่อน้ำที่เพาะยุง พุคภาษาทางสังคมก็คือ เราวิเคราะห์ได้ถึงระดับโครงสร้างสังคม หมายความว่า เราได้คำตอบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในสังคมของเราในแง่การทำมาหากิน การตัดสินใจ การอยู่ร่วมกันมีลักษณะเป็นอย่างไร

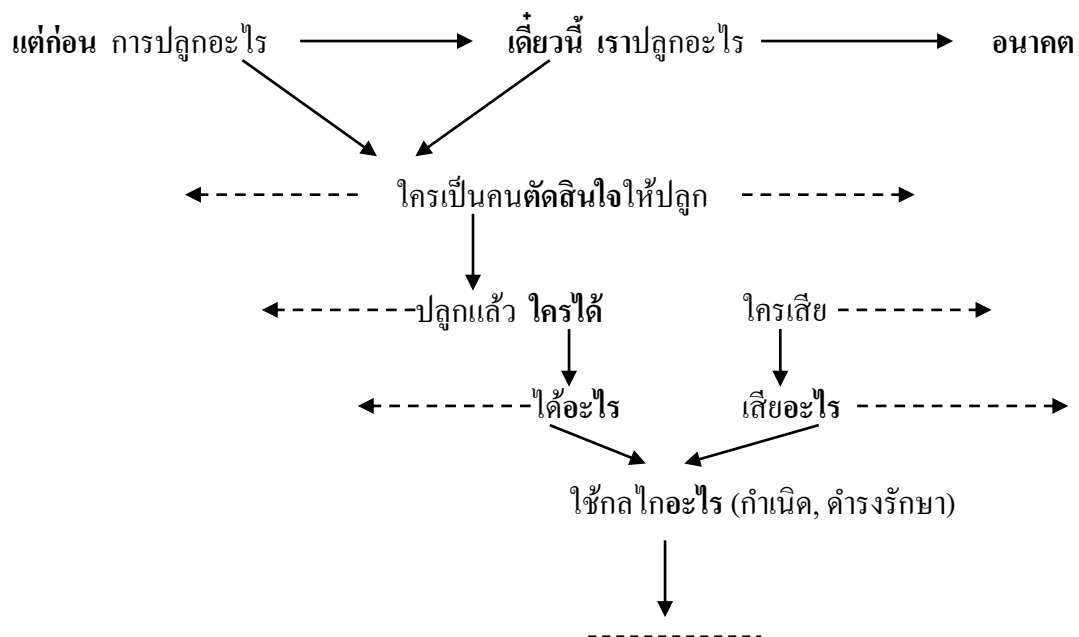
การวิเคราะห์โครงสร้าง มี 2 จังหวะ

- (1) เวลาโครงสร้างหยุดนิ่ง (Static) เปรียบเสมือนเวลาเราเปิดเครื่องยนต์ในรถดู เราจะมองดูว่าเครื่องยนต์มีองค์ประกอบอะไรบ้าง ตัวไหนวางอยู่ไหน (ดูโครงสร้าง)
- (2) เวลาโครงสร้างเคลื่อนไหว (dynamic) เหมือนกับเวลาเราสตาร์ทเครื่อง เราจะเห็นว่ากลไกแต่ละตัวนั้นทำงานอย่างไร ตัวไหนเป็นตัวเริ่มต้น ตัวไหนเป็นตัวรับ ตัวส่ง และตัวปิดท้าย

: อดีต → ปัจจุบัน → อนาคต

ตัวอย่าง: การปลูกพืช

แบบจำลองเสนอสำหรับการวิเคราะห์ (เป็นเพียงตัวอย่างเท่านั้น)

I) - **Brainstorming** (ระดมสมอง) ปัญหาที่มี และวิธีการที่ได้ แก้ไขไปแล้ว

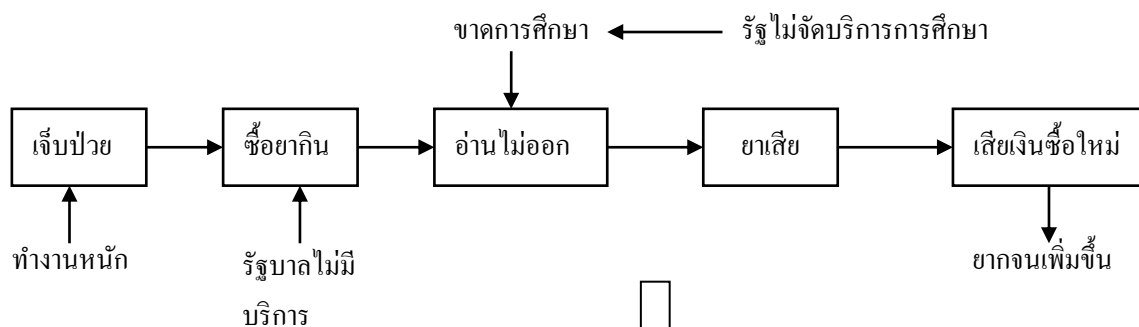
ตัวอย่างคำถาม : พวกเรามีปัญหาอะไรบ้าง / ได้แก้ปัญหามาบ้างแล้ว อย่างไร

: อะไรบ้างที่พวกเราไม่พอใจ / พอใจ / ทำไมปัญหาเหล่านี้จึงเกิดขึ้น

II) - **จัดลำดับชั้น (hierarchy)** ของปัญหา จากสำคัญมากที่สุดจนน้อยที่สุดเพื่อฝึกการจำแนกความสำคัญของปัญหา เพราะเราไม่สามารถจะแก้ทุกปัญหาได้ในเวลาเดียวกัน และเราอาจจะต้องเริ่มแก้ปัญหาคำคัญน้อยที่สุด เพราะกำลังในการแก้ปัญหามาของเรายังมีน้อย และเป็นขั้นตอนการฝึกการแก้ปัญหามา

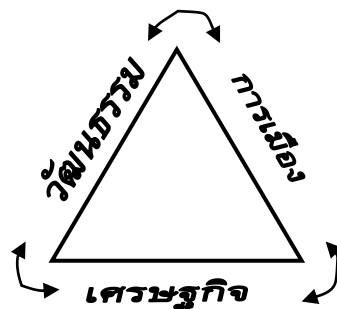
คำถาม : ปัญหาเหล่านี้ อะไรมีผลกระทบกับเรามากที่สุด

III) - **หาความเชื่อมโยงของปัญหาหนึ่งไปยังปัญหาอื่นๆ (Interrelation of problems)**

IV) - **จำแนกประเภทของปัญหาทั้งหมด ออกเป็น 3 มิติ (เศรษฐกิจ/การตัดสินใจ/วัฒนธรรม)**

แล้วหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมิติเหล่านี้ (interrelation of three dimensions)

V) - หากโลก (อาจจะใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์จะเห็นได้ง่าย)

คำถาม : ปัญหาแต่ละปัญหา เกิดขึ้นได้อย่างไร

: แต่ก่อน/เดี๋ยวนี้ ต่างกันอย่างไร อะไรเป็นตัวทำให้เปลี่ยนไป

VI) - ในแต่ละปัญหา ใครได้ใครเสีย / คนใดคนเสียมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

VII) - ตั้งแต่ข้อ I มาจนถึง VI สรุปโครงสร้างความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านในสังคมเป็นอย่างไร มีกลไกอะไรทำงานบ้าง (การสังเคราะห์ตอนนี้อาจจะได้มาจากเนื้อหาที่ผู้เข้าร่วมฯ เสนอ ร่วมกับการนำเสนอเนื้อหาข้อมูลบางส่วนของผู้ดำเนินการ) อาจจะออกมาเป็น

แบบจำลองของ Gramsci

VIII) - ในแต่ละด้านแต่ละมิติของปัญหา เราได้ลงมือแก้ปัญหาอะไรไปบ้างแล้ว การแก้ปัญหา นั้นมีอุปสรรค (ผลดี) อะไรบ้าง มีขีดจำกัด (ผลเสีย) อะไรบ้าง และเราจะขยายกิจกรรมต่อไปได้อย่างไรอีก

การวิเคราะห์เป็นรูปแบบหนึ่งในวิธีคิดของมนุษย์ซึ่งพัฒนามาอยู่ในขั้นที่ 4

